

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Κοινό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Δημιουργική Γραφή»

Διπλωματική Εργασία

«Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο
Παπαδιαμάντη. Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε
διηγήματα του Παπαδιαμάντη»

Ιωάννα Ράμμου

A.M.: 501217

Επιβλέπων καθηγητής: Φίλιππος Παππάς

Αθήνα, Φεβρουάριος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή/της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο
Παπαδιαμάντη. Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε
διηγήματα του Παπαδιαμάντη»

Ιωάννα Ράμμου

A.M: 501217

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Πρώτος Επιβλέπων Καθηγητής:

Παππάς Φίλιππος

Μέλος Σ.Ε.Π Ε.Α.Π

Δεύτερος Επιβλέπων Καθηγητής:

Βασιλειάδης Βασίλης

Μέλος Σ.Ε.Π Ε.Α.Π

Τρίτος Επιβλέπων Καθηγητής

Καγιαλής Παναγιώτης

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας ΕΑΠ

Αθήνα, Φεβρουάριος 2024

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

«Ευχαριστίες-Αφιέρωση»

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν στην ολοκλήρωση της εργασίας.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Φίλιππο Παππά για τη σημαντική βοήθειά του στην εκπόνηση της Διπλωματικής μου Εργασίας. Οι καίριες παρατηρήσεις του και οι εύστοχες ιδέες του ήταν ιδιαίτερα βοηθητικές για την ομαλή ολοκλήρωση του έργου μου.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον άντρα μου για την υπομονή του όλο αυτό το εξάμηνο και τη στήριξή του, έτσι ώστε να ασχολούμαι με την εργασία μου και να είναι ιδιαίτερα κατανοητικός για το χρόνο που διέθεσα.

Τέλος, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι αφιερωμένη στο νέο μέλος της οικογένειάς μου, στο μπέμπη μου.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τη συμβολή της ηθογραφίας στα πεζά διηγήματα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα των διηγημάτων του και συνακόλουθα την παρουσία του γυναικείου στοιχείου στα διηγήματά του και πώς αυτή λειτουργεί. Η έννοια της ηθογραφίας είναι κάτι που είναι εμφανές σε πολλά διηγήματα εκείνης της εποχής τόσο του Παπαδιαμάντη όσο και άλλων συγγραφέων. Η αναφορά στο ρόλο της γυναίκας στη σκιαθίτικη κοινωνία έγινε με στόχο να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο παρουσίαζε και θεωρούσε τη γυναίκα ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης εκείνη την εποχή, αναλύοντας τους κεντρικούς γυναικείους χαρακτήρες που χρησιμοποίησε στα διηγήματά του και τη θέση την οποία κατείχε η γυναικεία υπόσταση μέσα σε αυτά. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ήταν ένας πρωτοπόρος συγγραφέας για την εποχή του, καθώς σύμφωνα με τον Αλέξη Πανσέληνο, ένα σημαντικό σύγχρονο λογοτέχνη, «όσον αφορά τη σημασία του για έναν σημερινό συγγραφέα, τα κείμενά του αποτελούν πηγή λογοτεχνικής ζωής. Ανασαίνει κανείς μέσα τους τον σωτήριο καθαρό αέρα μιας ανθρώπινης κατάστασης που εξακολουθεί να μας αφορά, την απλότητα της μεγάλης τέχνης, την αμεσότητα και τη δύναμη που προέρχονται από την αληθινή επαφή του καλλιτέχνη με τον τόπο, τη γλώσσα και τον λαό του (Πανσέληνος, 2001).» Τέλος για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας η βιβλιογραφία στηρίχθηκε σε αναλύσεις διακεκριμένων ερευνητών πάνω στο έργο του Παπαδιαμάντη και στο υλικό των συγκεκριμένων διηγημάτων, ενώ για το σχηματισμό εκπαιδευτικού σεναρίου αντλήθηκαν πηγές τόσο από εκπαιδευτικά εγχειρίδια, όσο και από το διαδίκτυο.

Λέξεις-κλειδιά

ηθογραφία, διηγήματα, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, γυναίκα, εκπαιδευτικό σενάριο

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

“The ethrography in prosaism of 1880 in Alexander Papadiamantis. The woman and her social role in short stories of Papadiamantis”

Ioanna Rammou

Abstract

This thesis deals with the contribution of ethnography to the short stories of Alexandros Papadiamantis through specific examples of his short stories and consequently the presence of the female element in his short stories and how it works. The concept of ethnography is something that is obvious in many short stories of that time by Papadiamantis and other writers. The reference to the role of women in the Skiathite society was made with aim to be analyzed the way in which Alexandros Papadiamantis presented and considered women at that time, analyzing the main female characters he used in his short stories and the position held by the female hypostasis in them. Alexandros Papadiamantis was a pioneering author for his time, as according to Alexis Panselinos, an important contemporary writer, "in terms of his importance for a present-day author, his texts are source of literary life. One breathes in them the saving fresh air of a human condition that still concerns us, the simplicity of great art, the immediacy and power that come from the true contact of the artist with the place, the language and the people (Panselinos, 2001)." Finally, for the preparation of this thesis, the bibliography was based on the analyzes of distinguished researchers on the work of Papadiamantis and on the material of the specific short stories, while for the formation of the educational scenario sources were collected from both educational manuals and the internet.

Keywords

Ethnography, stories, Alexander Papadiamantis, woman, educational scenario

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Περιεχόμενα

«Ευχαριστίες-Αφιέρωση»	iv
Περίληψη	v
Abstract	vi
Εισαγωγή	1
Θεωρητικό Μέρος.....	4
1. Η ηθογραφία στην πεζογραφία της περιόδου 1880	4
1.1 Το ηθογραφικό διήγημα στην πεζογραφία του 1880.....	4
1.2 Τα βασικά χαρακτηριστικά του ηθογραφικού διηγήματος.....	6
1.3 Η ηθογραφία στην Ελλάδα	8
2. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ως ηθογράφος στον ελλαδικό χώρο	10
2.1 Βιογραφικά στοιχεία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.....	10
2.2 Το συγγραφικό του έργο	12
2.3 Ηθογραφικά στοιχεία στα διηγήματά του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη	15
2.4 Η παρουσία της γυναίκας στο έργο του.....	16
3. Αναλύοντας έξι διηγήματα του Παπαδιαμάντη ως προς τα ηθογραφικά στοιχεία και το ρόλο της γυναίκας.....	18
3.1 Ηθογραφικά στοιχεία.....	18
3.1.1 «Η Τελευταία Βαπτιστική».....	18
3.1.2 «Η Μαυρομαντηλού»	19
3.1.3 «Η Φαρμακολύτρια».....	21
3.1.4 «Η Θητεία της πενθεράς»	23
3.1.5 «Η Φόνισσα»	24
3.1.6 «Η Αποσώστρα»	25
3.2 Ο ρόλος της γυναίκας	27
3.2.1 «Η Τελευταία Βαπτιστική».....	27
3.2.2 «Η Μαυρομαντηλού»	28
3.2.3 «Η Φαρμακολύτρια».....	28
3.2.4 «Η Θητεία της πενθεράς»	29
3.2.5 «Η Φόνισσα»	30
3.2.6 «Η Αποσώστρα»	33
Δημιουργικό Μέρος.....	35
4. Προτεινόμενη διδασκαλία ενός εκ των διηγημάτων του Παπαδιαμάντη	35

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

4.1 Εκπαιδευτικό σενάριο του διηγήματος «Η Φόνισσα»	35
4.2 Συμπεράσματα	41
Επίλογος.....	43
Παράρτημα: «Φύλλο Εργασίας Σεναρίου».....	44
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	45
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	45
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	45

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Εισαγωγή

Στην Ελλάδα, η ηθογραφία αποτελεί την πτυχή του ρεαλισμού και του νατουραλισμού, που κυριαρχούσε στην Ευρώπη και έτσι οι πεζογράφοι στρέφονται έντονα προς αυτά τα δύο ρεύματα (Αθανασόπουλος, Κοκκινάκη & Μπίστα, 2013). Πρόκειται δηλαδή για μια μορφή ρεαλισμού που εστιάζει στις εξωτερικές λεπτομέρειες και μιλάει για τη ζωή στην ελληνική υπαίθρο, η οποία περιγράφεται είτε με έντονο συναισθηματισμό είτε δίνοντας έμφαση στις πιο ωμές όψεις της (Beaton, 2016). Αρχικά, στο θεωρητικό μέρος της εργασίας παρουσιάζεται η έννοια της ηθογραφίας και η σημασία του ηθογραφικού διηγήματος στην Ελλάδα, ενώ στη συνέχεια επισημαίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της ηθογραφίας της περιόδου 1880. Έτσι το ηθογραφικό διήγημα γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη στην Ελλάδα και σε αυτά τα έργα αποδίδονται με πιστό τρόπο οι συνθήκες ζωής της ελληνικής υπαίθρου, τα ήθη, τα έθιμα, οι συνήθειες και οι τύποι ανθρώπων χαρακτήρων. Ακολούθως λοιπόν στην εργασία, παρουσιάζεται η εμφάνιση της ηθογραφίας στον ελλαδικό χώρο με τη συμβολή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη και στη συνέχεια τα βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα, με στόχο να αναδειχθούν οι βιοματικές εικόνες που έζησε ο ίδιος ο Παπαδιαμάντης στη Σκιάθο. Αναλύονται δηλαδή ποια είναι τα ηθογραφικά στοιχεία που χρησιμοποίησε ο Παπαδιαμάντης στα διηγήματά του και κατόπιν με ποιόν τρόπο επηρέασε πολλά από αυτά τα διηγήματα.

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης έζησε τα παιδικά του χρόνια στη Σκιάθο, μέσα σε ένα κλίμα ευλάβειας και θρησκευτικότητας. Τέλος γίνεται αναφορά και στην παρουσία του γυναικείου στοιχείου σε αυτά και πόσο σημαντικός ήταν ο ρόλος της γυναίκας στη σκιαθίτικη κοινωνία, ενώ θα διερευνηθεί ποια στάση κράτησε ο Παπαδιαμάντης απέναντι σε κάθε ηρωίδα του. Οι γυναικείες μορφές παρουσιάζονται απλές, αλλά βασανισμένες, χωρίς ιδιαίτερες εξιδανικεύσεις. Όλες οι γυναίκες ανεξαρτήτως ηλικίας στον Παπαδιαμάντη ακολουθούν τη μοίρα της Ελληνίδας της εποχής του Παπαδιαμάντη και παρουσιάζονται σε διαφορετικές φάσεις της ζωής τους, έτσι ώστε να αναλυθεί με εύστοχο τρόπο η διαφορετική ψυχική τους κατάσταση (Μανωλάς, 2016)

Η θέση της γυναίκας εκείνη την εποχή ήταν κοινωνικά περιθωριοποιημένη και έτσι δεν είχε ισότιμη θέση με τον άντρα. Ο γάμος γινόταν ύστερα από συμφωνία που έκαναν οι γονείς

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

της κοπέλας με τον υποψήφιο γαμπρό και η γυναίκα τον δεχόταν χωρίς να έχει η ίδια άποψη. Ο καλός γαμπρός εξαρτιόταν από την καλή ή όχι προίκα που θα έδινε ο πατέρας της κοπέλας. Όπως θα αναλυθεί και στο κεφάλαιο της εργασίας που αφορά τη θέση της γυναίκας, η γυναίκα υπηρετούσε την οικογένειά της από τη μικρή ηλικία μέχρι τα γεράματα. Η ανάγνωση του έργου του Παπαδιαμάντη εκπλήσσει ευχάριστα τον αναγνώστη, καθώς γεννάται το ερώτημα πώς ένας άντρας συγγραφέας και μάλιστα βαθιά θρησκευόμενος μπόρεσε να αποδώσει τόσο πιστά αρκετά στοιχεία και πληροφορίες για την κοινωνική θέση της γυναίκας και να δημιουργήσει ένα γυναικοκεντρικό κατά βάση έργο (Γκασούκα, 1995).

Στη συνέχεια η εργασία εστιάζει σε συγκεκριμένα διηγήματα του Παπαδιαμάντη και πώς μέσα από αυτά παρουσιάζονται τα ηθογραφικά στοιχεία και ο κοινωνικός ρόλος των γυναικών, τα γενικά τους στοιχεία και η συμβολή τους στα διηγήματα αυτά. Τα διηγήματα με τα οποία θα ασχοληθεί η εργασία μου είναι «η Φόνισσα», «η Τελευταία βαπτιστική», «η Φαρμακολύτριά», «η Μαυρομαντηλού», «η θεία της πενθεράς» και «η Αποσώστρα». Τα διηγήματα αυτά έχουν πλήθος ηθογραφικών στοιχείων από την κοινωνία της Σκιάθου, της γενέτειρας του Παπαδιαμάντη, καθώς εμφανίζονται μόνο γυναικείοι κεντρικοί ήρωες, γεγονός που μας προιδεάζει ότι ο Παπαδιαμάντης θα εστιάσει στη θέση της γυναίκας εκείνης της εποχής και στα διάφορα χαρακτηριστικά της. Η επιλογή του τίτλου σε αυτά τα διηγήματά του δεν είναι τυχαία, καθώς επιλέγει χαρακτηρισμούς γυναικών.

Τέλος στο ερευνητικό-δημιουργικό μέρος παρουσιάζεται ένα πιθανό εκπαιδευτικό σενάριο του διηγήματος «Η Φόνισσα», με το οποίο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια εκπαιδευτική διδασκαλία. Το παρόν διδακτικό σενάριο αποτελεί πρόταση διδασκαλίας της νουβέλας Α. Παπαδιαμάντη, μέσω χρήσης ΤΠΕ μέσα στη σχολική τάξη και αφορά μαθητές της Ε΄ Δημοτικού. Το σενάριο αυτό μπορεί να εφαρμοστεί ακόμη και σήμερα στην εκπαιδευτική διδασκαλία καθώς είναι επίκαιρο και έχει ως στόχο να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το έργο και τη ζωή του Παπαδιαμάντη, μελετώντας αναλυτικά πολλά από τα σημεία του συγκεκριμένου διηγήματος. Εστιάζουν δηλαδή σε βάθος στα ηθογραφικά στοιχεία του έργου και πώς παρουσιάζεται η κεντρική ηρωίδα. Ωστόσο, οι μαθητές αυτενεργούν με τη χρήση λογισμικού στον υπολογιστή και δουλεύουν ομαδικά, έτσι ώστε να σχηματίσουν κάτι δικό τους που θα το παρουσιάσουν. Συνεπώς, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

προκύπτουν από τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν για την εφαρμογή του εκπαιδευτικού σεναρίου και η εργασία ολοκληρώνεται με τον επίλογο που αφορά την τελική εικόνα που αποκτήθηκε σχετικά με το έργο του Παπαδιαμάντη.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Θεωρητικό Μέρος

1.Η ηθογραφία στην πεζογραφία της περιόδου 1880

1.1 Το ηθογραφικό διήγημα στην πεζογραφία του 1880

Από το 1880 και έπειτα παρατηρείται μια στροφή στη θεματολογία των Ελλήνων πεζογράφων. Ενώ μέχρι τότε αντλούσαν τα θέματα τους από την ιστορία και τον ρομαντισμό, πλέον οι συγγραφείς ασχολούνται με το παραδοσιακό μοντέλο ζωής στην ελληνική ύπαιθρο, ιδιαίτερα με το ηθογραφικό διήγημα. Σε αυτό εντάσσεται η έννοια της «ηθογραφίας», η οποία πρόκειται για μια νέα τάση της νεοελληνικής πεζογραφίας, που αρχίζει μετά το 1880 και συνεχίζεται ως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η στροφή αυτή δεν αναφέρεται μόνο στη φύση αλλά και σε ό,τι αφορά τα έθιμα και τις παραδόσεις που υπάρχουν στην ελληνική αγροτική κοινωνία της εποχής (Σωφρόνη, 2022).

Ηθογραφικό διήγημα ονομάζεται αυτό το διήγημα που αποτυπώνει ρεαλιστικά τα ήθη, τα έθιμα και τις καταστάσεις των ανθρώπων της υπαίθρου. Είναι εκείνο το είδος που ασχολείται με τη συν-διαμόρφωση των χαρακτήρων σε συνδυασμό με το κοινωνικό, φυσικό και ηθικό περιβάλλον. Δηλαδή μέσω της ηθογραφίας μπορεί κάποιος να παρακολουθεί την εξέλιξη ενός χαρακτήρα, έτσι ώστε να επεξηγήσει τη συμπεριφορά του όπως εξελίσσεται σε όλο το έργο (Χατζηγεωργιάδης, 2019). Όλα τα ηθογραφικά κείμενα έχουν ως στόχο την πιστή παρουσίαση της ζωής στην ελληνική ύπαιθρο και στο ελληνικό χωριό, αναφέροντας τα ήθη, τα έθιμα, τις συνήθειες, το χαρακτήρα και τον τρόπο ζωής του λαού. Κύριοι εκπρόσωποι αυτής της τάσης είναι ο Γεώργιος Βιζυηνός και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Έτσι η ηθογραφία αποτελεί ένα καθαρά ελληνικό φαινόμενο, όπου πολλά από τα ηθογραφικά του διηγήματα

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

έχουν μια τάση ωραιοποίησης της πραγματικότητας, ενώ άλλα εμφανίζουν στοιχεία νατουραλισμού, ο οποίος επιμένει στις άσχημες πλευρές της πραγματικότητας.

Εισηγητής της λαογραφικής επιστήμης στην Ελλάδα είναι ο Νικόλαος Πολίτης, ο οποίος παροτρύνει τους συγγραφείς να ασχοληθούν με τα ελληνικά ήθη και έθιμα του τόπου τους μέσα από τα διηγήματά τους. Το ηθογραφικό διήγημα εστιάζει στην αγάπη για τους απλούς ανθρώπους του χωριού και μιλάει για την αγροτική τους ζωή στην ύπαιθρο. Οι περιγραφές είναι αρκετά λιτές, ενώ η γλώσσα τείνει να είναι συνήθως η καθαρεύουσα (Πολίτης, 1987). Σύμφωνα με το Λίνο Πολίτη, εισηγητής του ηθογραφικού διηγήματος, ο οποίος άνοιξε το δρόμο για την ηθογραφία είναι ο Γεώργιος Βιζυηνός, με το διήγημά του «Το αμάρτημα της μητρός μου», που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Εστία* τον Απρίλιο του 1883, αλλά και στη συνέχεια μια εξίσου σημαντική φυσιογνωμία, που υπήρξε την ίδια εποχή, είναι ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Σιγά σιγά η ελληνική ηθογραφία αρχίζει να απομακρύνεται από τον ωραιοποιημένο τρόπο περιγραφής της αγροτικής ζωής και αλλάζει προσανατολισμό, οδηγώντας την στο κοινωνικό μυθιστόρημα και στην ψυχογραφία.

Σύμφωνα με την Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού (1984, σ.219-221), όσον αφορά τον τρόπο αναπαράστασης της ηθογραφίας διακρίνονται οι δύο παρακάτω κατηγορίες. Αφενός η ηθογραφία ως την ωραιοποιημένη και ειδυλλιακή αναπαράσταση, με έντονο το λαογραφικό στοιχείο και την περιγραφή της ζωής της υπαίθρου, έτσι όπως την προσδιόρισε το περιοδικό *Εστία*, και αφετέρου η ρεαλιστική ή νατουραλιστική ηθογραφική πεζογραφία, η οποία αναφέρεται σε κλειστές κοινωνίες της υπαίθρου, μέσω των οποίων αναδεικνύονται και οι σκοτεινές πλευρές τους. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν έργα, τα οποία βρίσκονται σε ένα μεταβατικό σημείο μεταξύ της λογοτεχνικής και μη λογοτεχνικής δημιουργίας, τα οποία αποτελούν παραγωγή μιας σειράς έργων όπως οδοιπορικά (Δροσίνης, Μωραϊτίδης), διασκευές δημοτικών έργων και λαϊκών παραδόσεων (Χρηστοβασίλης), αυτοβιογραφικά κείμενα με τη μορφή αναμνήσεων από τη ζωή στο χωριό (Δροσίνης, Καρκαβίτσα, Χρηστοβασίλης), ενώ εδώ εντάσσεται και το ηθογραφικό διήγημα του Παλαμά «*Θάνατος παλικάριου*» και η νουβέλα του Κονδυλάκη «*Ο Πατούχας*».

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν έργα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, του Γεώργιου Βιζυηνού και του Ανδρέα Καρκαβίτσα, ενώ ο Γιάννης Βλαχογιάννης και ο Αντώνης

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Τραυλαντώνης αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στη μια και στην άλλη κατηγορία. Εδώ εντάσσεται και ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο οποίος χρησιμοποιεί στα διηγήματά του μερικά από τα χαρακτηριστικά της ηθογραφίας. Οι τρεις πρώτοι συγγραφείς αυτής της κατηγορίας θεωρούνται οι «κορυφαίοι αυτής της κατηγορίας». Από αυτούς οι δύο πρώτοι χρησιμοποίησαν την καθαρεύουσα, ενώ ο Ανδρέας Καρκαβίτσας χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα στα έργα του. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους ηθογράφους της εποχής του, ο οποίος μέσα από τα έργα του προσπάθησε να αναδείξει αξίες, να αποποιηθεί τις ξενόφερτες ιδέες και να περιγράψει τοπία και χώρους με έντονο το στοιχείο του ρεαλισμού. Επίσης η εκκλησιαστική παράδοση και ο Θεός που χρησιμοποίησε τίθενται ενάντια στα δυτικά πρότυπα, καθώς διατηρούν την ελληνικότητα στα έργα του (Σωφρόνη, 2022).

1.2 Τα βασικά χαρακτηριστικά του ηθογραφικού διηγήματος

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η ηθογραφία είναι ένα καθαρά ελληνικό δημιούργημα, το οποίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η ελληνική εκδοχή του ρεαλισμού και του νατουραλισμού που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή στην Ευρώπη. Ο Απόστολος Σαχίνης υποστηρίζει ότι «Ηθογραφία είναι πεζογραφία που επιμένει στο χωριό, που δείχνει φανερά την πρόθεση του συγγραφέα να προβάλλει και να υπογραμμίσει τα στοιχεία της χωριάτικης ζωής και που δίνει, χωρίς να το κρύβει, περισσότερη σημασία σ' αυτά, παρά στη διαγραφή και στην ολοκλήρωση προσώπων, στην έκφραση συναισθημάτων και παθών ή στην απόδοση μιας πλούσιας ψυχικά ζωής. Είναι η πεζογραφία που επιμένει στο περίβλημα, στο εξωτερικό τοπικό πλαίσιο, παραμερίζοντας είτε θεληματικά είτε, συχνότερα, από αδυναμία την ουσία». (Σαχίνης, 1991, σ.137)

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Όσον αφορά τα βασικά χαρακτηριστικά της ηθογραφίας αξίζει να αναφερθούν τα εξής:

- Κύριος στόχος των ηθογραφικών διηγημάτων είναι η όσο το δυνατόν πιο πιστή απεικόνιση της ζωής στην ελληνική ύπαιθρο, δηλαδή η αναφορά σε τοπικές παραδόσεις, ήθη, έθιμα και καθημερινές συνήθειες των Ελλήνων της υπαίθρου.
- Οι ήρωες των διηγημάτων αυτών είναι απλοί και καθημερινοί άνθρωποι του χωριού.
- Αυτά τα διηγήματα χαρακτηρίζονται από έντονο λυρισμό και γενικότερα αντλούν τα θέματά τους από τα προσωπικά βιώματα των συγγραφέων, όπως ο Παπαδιαμάντης τις εμπειρίες του από την πατρίδα του τη Σκιάθο. Αυτό δηλαδή, το να χρησιμοποιεί ο πεζογράφος τον τόπο καταγωγής του ως σημείο αναφοράς για τα έργα του είναι πολύ συνηθισμένο.
- Η επιμονή των συγγραφέων στην εθιμογραφία και τη λαογραφία έχουν αρνητική επίδραση για τη λογοτεχνική αξία αυτών των έργων.
- Τα λόγια των ηθογράφων λειτουργούν περισσότερο απομνημονευτικά παρά αυτοβιογραφικά. Ο συγγραφέας δεν είναι το κεντρικό πρόσωπο της αφήγησης, αλλά είναι ένας αυτόπτης μάρτυρας που προσφέρει πληροφορίες.
- Η αφήγηση εστιάζει στο παρόν, που είναι η απεικόνιση της ζωής στο χωριό, η οποία κυριαρχούσε εκείνη την εποχή στην ελληνική ζωή, με γνωστές και οικείες εικόνες.
- Η γενιά του 1880 έχει άμεση σχέση με το γλωσσικό ζήτημα, η οποία τάχθηκε υπέρ του δημοτικισμού. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα μη διαλογικά μέρη είναι η καθαρεύουσα, ενώ στα διαλογικά είναι η δημοτική, η οποία εμπεριέχει αρκετούς ιδιοματισμούς των κατοίκων της περιοχής.
- Στα ηθογραφικά διηγήματα εμφανίζονται και αποτυπώνονται τα χαρακτηριστικά ανθρώπινων τύπων.
- Το έργο αρκετών ηθογράφων συγγραφέων δεν παρουσιάζει σημαντική εξέλιξη, αλλά δείχνει να στρέφεται γύρω από το ίδιο θέμα, με κάποιες μικρές παραλλαγές.
- Τέλος, στα ηθογραφικά διηγήματα υπάρχει μια αληθοφανής παρουσίαση των γεγονότων, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση του πρώτου αφηγηματικού προσώπου και με τη συχνή χρήση διαλόγων (Παρίσης & Παρίσης, 2015).

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

1.3 Η ηθογραφία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η ηθογραφία εμφανίζεται γύρω στα 1880, μια εποχή όπου πραγματοποιείται αισθητή αλλαγή στον προσανατολισμό της λογοτεχνίας, η οποία απομακρύνθηκε από το ρομαντισμό και αφοσιώθηκε στο συγκεκριμένο, το ηθογραφικό, το οποίο αφορά την αποτύπωση της ελληνικής υπαίθρου και του χωριού. Στην ουσία όμως η ηθογραφία ξεκινάει πραγματικά το 1883, με το Νικόλαο Πολίτη, χρονιά που θεωρείται σταθμός στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Παππάς, 2018). Το περιοδικό *Εστία* προκηρύσσει διαγωνισμό για συγγραφή διηγήματος για ένα «ελληνικό διήγημα». Το βραβείο κερδίζει ο Γεώργιος Δροσίνης με το διήγημα «Χρυσούλα», το οποίο άρεσε στην κριτική επιτροπή για τη «γνήσια ελληνικότητά του» (Beaton, 2016). Ο Νικόλαος Πολίτης ήταν ιδιαίτερα σημαντικός στην ελληνική λογογραφία, καθώς με τις έρευνές του έψαξε από πού προέρχεται ο ελληνισμός και ποιες είναι οι ρίζες μας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γεώργιος Δροσίνης για το Νικόλαο Πολίτη «*μας οδήγησε στο ανεξερεύνητο ακόμα τότε θησαυρό των παραδόσεων, των παραμυθιών, των προλήψεων, των συνηθειών του ελληνικού λαού και μας παρότρυνε να μελετούμε τα εθνικά μας αυτά κειμήλια και να τα χρησιμοποιούμε καθένας στη δική του τέχνη.*» (Δροσίνης, 1940, σ.158)

Ο διαγωνισμός αυτός άρχισε να παροτρύνει τους νέους πεζογράφους να γράψουν κάτι για να το δημοσιεύσουν. Έτσι την περίοδο 1883-1888 εμφανίστηκαν οι πιο σημαντικοί εκπρόσωποι της ηθογραφίας, με βασικό εισηγητή του ηθογραφικού διηγήματος το Γεώργιο Βιζυινό και ακολούθως το Γεώργιο Δροσίνη, το Μιχαήλ Μητσάκη, τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, τον Κώστα Κρυστάλλη, τον Ανδρέα Καρκαβίτσα, το Χρήστο Χρηστοβασίλη, τον Ιωάννη Κονδυλάκη, το Γρηγόριο Ξενόπουλο, το Γιάννη Βλαχογιάννη, τον Αργύρη Εφταλιώτη, κ.α. Έτσι λοιπόν το ηθογραφικό διήγημα γεννήθηκε με το συνδυασμό πολλών παραγόντων, όπως της λογογραφίας, του εμπειρισμού, της στροφής προς το παρόν, του νατουραλισμού και της αναζήτησης της εθνικής ιδιοτυπίας, τα οποία συνετέλεσαν στο να δημιουργηθεί ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της λογοτεχνίας (Μουλλάς, 1999). Τα

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

ηθογραφικά διηγήματα βοήθησαν έτσι να δούμε τί συμβαίνει γύρω μας και να ανακαλύψουμε τον εαυτό μας. Η θεματολογία της πεζογραφίας εκείνης της εποχής αφορά θέματα που έχουν σχέση με την Ελλάδα, με το λαό του βουνού και του κάμπου και με την άμεση πραγματικότητα (Παγανός, 2002)

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

2. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ως ηθογράφος στον ελλαδικό χώρο

2.1 Βιογραφικά στοιχεία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Όπως επισημαίνεται από το φιλόλογο Άγγελο Μαντά (2011) στο Γ' Διεθνές συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, ο ίδιος γεννήθηκε στις 4 Μαρτίου 1851 στη Σκιάθο και ήταν το τρίτο παιδί μιας πολύτεκνης οικογένειας εννιά παιδιών. Ο πατέρας του ήταν ιερέας, ο Αδαμάντιος Εμμανουήλ, ο οποίος καταγόταν από ναυτική οικογένεια και η μητέρα του ήταν η Γκιουλώ (Αγγελική) Μωραΐτη, η οποία καταγόταν από αργοντική οικογένεια του Μυστρά. Σαν παιδί έζησε πολλές στερήσεις, καθώς η οικογένεια του ήταν φτωχή. Μεγάλωσε όμως σε ένα κλίμα ευλάβειας και θρησκευτικότητας, καθώς ο πατέρας του ήταν ιερέας. Το ονοματεπώνυμο του στο σχολείο ήταν Αλέξανδρος Παπα Διαμάντης, λόγω του επαγγέλματος του πατέρα του (Δημητρακόπουλος, 2001).

Τα πρώτα δύο μαθητικά του χρόνια φοίτησε στη Σκιάθο και στη συνέχεια την τρίτη τάξη την έκανε στο Σχολαρχείο Σκοπέλου, με το όνομα Αλέξανδρος Αδαμαντίου ιερέως. Παρέμεινε στη Σκιάθο γιατί οι γονείς του δεν μπορούσαν να τον στείλουν σε γυμνάσιο, λόγω των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν και τελικά το 1867 πηγαίνει στην Α τάξη στο γυμνάσιο της Χαλκίδας, ως Αλέξανδρος Αδαμαντιάδης. Επειδή τσακώθηκε με τον καθηγητή των Θρησκευτικών, εγκαταλείπει τη φοίτησή του στη μέση της χρονιάς και το Σεπτέμβριο του 1869 παίρνει το ενδεικτικό της Β τάξης. Από εκεί τον Οκτώβριο του 1869 πηγαίνει στον Πειραιά και φοιτά σε μια ακόμη τάξη. Χρειαζόταν συνεχώς να διακόπτει τις

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

σπουδές του λόγω της δυσχερούς οικονομικής κατάστασής του και έτσι σταμάτησε πάλι το 1872. Πήγε στο Άγιο Όρος για να προσκυνήσει και έκατσε λίγους μήνες. Το 1873 ήρθε στην Αθήνα και τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στο Βαρβάκειο σχολείο το 1874, σε ηλικία πλέον 23 ετών, με το όνομα Αλέξανδρος Παπαδαμαντίου. Την ίδια χρονιά μπήκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και ήταν συμφοιτητής με το Γεώργιο Βιζυηνό. Από εκείνη την περίοδο αρχίζει να μένει στην Αθήνα όπου ξεκίνησε να γράφει τα έργα του και αυτή τη χρονιά έγραψε το πρώτο λυρικό ποίημα για τη μητέρα του, το οποίο το δημοσίευσε αργότερα ο Μερλιέ το 1934 (Φραγκούλας, 1978). Όπως είχε πει πολλές φορές ο ίδιος «*Εγώ εγεννήθην να γράφω και να διαβάζω μόνον*» (Δημητρακόπουλος, 2001).

Παράλληλα μελετούσε μόνος του ξένες γλώσσες, όμως οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπισε τον ανάγκασαν να σταματήσει τις σπουδές του και έτσι ασχολήθηκε ως δημοσιογράφος και μεταφραστής από τα αγγλικά και γαλλικά σε εφημερίδες, όπως την *Εφημερίδα*, για να βγάλει χρήματα για να ζήσει. Όπως αναφέρει και ο Φίλιππος Παππάς (2018), «*ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης θα γίνει ανώνυμος επί πληρωμή μεταφραστής σε καθημερινή βάση και στις αργίες διηγηματογράφος.*» Επίσης σύμφωνα με τον Γιάννη Κορδάτο (1983), «*Για να ζήσει μετέφραζε μυθιστορήματα, ιστορικά έργα και έγραφε τα δικά του διηγήματα [...] τα πουλούσε «αντί πινακίου φακής» στις εφημερίδες*». Από τις μεταφράσεις που έκανε, ξεχωρίζουν η μετάφραση του Ντοστογιέφσκι, ύστερα από σύσταση του Ροΐδη και η μετάφραση του Γκυ Ντε Μωπασάν (Παππάς, 2011).

Από τα παιδικά του χρόνια μέχρι το θάνατό του ασχολήθηκε με τη μελέτη εκκλησιαστικών βιβλίων, ζωγραφίζοντας αγίους, γράφοντας στίχους, προσπαθώντας να συντάξει κωμωδίες και από εκείνη τη χρονιά παγιώθηκε η διπλή ιδιότητά του ως συστηματικού μεταφραστή και εορταστικού συγγραφέα (Παππάς, 2011). Σαν άνθρωπος ήταν βαθύτατα θρησκευόμενος, ταπεινός και ιδιαίτερα μοναχικός. Ζούσε απομονωμένος σε ένα φτωχικό δωμάτιο, στο οποίο στερούταν τις απολαύσεις της ζωής από επιλογή, αποφεύγοντας τους άλλους. Επέλεγε να γράφει ποιήματα και διηγήματα από το να βγει έξω. Ήταν λιγομίλητος και αγοραφοβικός. Ζούσε μια ασκητική ζωή και μετά το θάνατο του μοναδικού αδερφού του, ο οποίος έφυγε σε νεαρή ηλικία, αντιμετώπισε πρόβλημα με τον αλκοολισμό. Τελικά όταν

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

συνειδητοποίησε ότι θα πεθάνει, γύρισε στη Σκιάθου, όπου εκεί πέθανε από πνευμονία το 1911 (Λιάκας, 2016).

2.2 Το συγγραφικό του έργο

Το έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη θεωρείται εξέχουσας σημασίας για τη νεοελληνική πεζογραφία. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ξεκίνησε τη συγγραφική του καριέρα γράφοντας τα πρώτα του ιστορικά μυθιστορήματα, όπως ήταν «Η Μετανάστις» (1879), το οποίο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως και στο περιοδικό *Σωτήρας*, «Οι Έμποροι των Εθνών» (1883), το οποίο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Μη Χάνεσαι*, με το ψευδώνυμο Μποέμ και «Η γυφτοπούλα» (1884), το οποίο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ακρόπολις*, με βάση τα πρότυπα των ιστορικών μυθιστορημάτων (Παππάς, 2018). Στη συνέχεια στράφηκε στο ηθογραφικό διήγημα, με το οποίο ασχολήθηκε για τα επόμενα είκοσι χρόνια (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, 2003). Τα περισσότερα διηγήματά του αποτελούν ηθογραφίες. Η μετάβασή του από το ιστορικό μυθιστόρημα στο ηθογραφικό έγινε με τη νουβέλα του «Χρήστος Μηλιόνης», η οποία δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Εστία* το 1885 και το οποίο το εμπνεύστηκε από ένα δημοτικό τραγούδι.

Σύμφωνα με τον Κώστα Στεργιόπουλο, το έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους. Στην πρώτη περίοδο ανήκουν τα τέσσερα παραπάνω έργα, στη δεύτερη περίοδο η διηγηματογραφία μεταξύ 1886-1896 και στην τρίτη περίοδο τα έργα μεταξύ 1898-1910. Έτσι την ουσιαστική στροφή την έκανε με το έργο του «Το χριστόψωμο» (1887), το οποίο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εφημερίς*. Ο Παπαδιαμάντης άρχισε να χρησιμοποιεί αυτό το επώνυμο από το 1881, το οποίο προέρχεται από το όνομα του πατέρα του Παπα-Αδαμαντίου. Έτσι λοιπόν το λογοτεχνικό του έργο αποτελείται από μυθιστορήματα, λίγα ποιήματα και διηγήματα, τα οποία έχουν έντονο θρησκευτικό περιεχόμενο, έντονη αναφορά στην λαϊκή παράδοση, ευαισθησία απέναντι στη φύση και θέματα από τις απλοϊκές συνοικίες της Αθήνας και του νησιώτικου περιβάλλοντος της Σκιάθου. Η διηγηματογραφία του

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

διακρίνεται από ρεαλισμό, η οποία οδηγείται συχνά μέχρι το νατουραλισμό. Σύμφωνα με τον Κορδάτο (1983) «Πολλές σελίδες του μυρίζουν λιβάνι, άλλες κρασί και άλλες προδίνουν ερωτική λαιμαργία ή ερωτικές αποτυχίες. Γι' αυτό μερικές φορές είναι νατουραλιστής, αλλού ρεαλιστής, αλλού ηθικολόγος συναξαριστής». Τα διηγήματα που αναφέρονταν στην πατρίδα του τη Σκιάθο ξεχώρισαν αρκετά, γνωστά ως «Σκιαθίτικα» και θεωρήθηκαν ως αριστουργήματα της πεζογραφίας μας (Παππάς, 2018).

Οι ήρωες των έργων του είναι ηλικιωμένες χήρες, γυναίκες του νησιού, κοπέλες, ταπεινοί βοσκοί και ναυτικοί. Τα συναισθήματα που κυριαρχούν στο έργο του είναι η κακία, ο φθόνος, αλλά και η καλοσύνη με την αθωότητα. Οι ήρωες του διακατέχονται από ανθρώπινα πάθη, τα οποία τα εκδηλώνουν έντονα, χωρίς όμως να κάνουν μεγάλα ξεσπάσματα. Η γλώσσα του έργου του είναι ιδιόμορφη, καθώς χρησιμοποιεί λέξεις της εκκλησιαστικής παράδοσης και της υμνογραφίας ενώ διαθέτει και μια ποιητικότητα η καθαρεύουσα γλώσσα που χρησιμοποιεί στα έργα του σε συνδυασμό με τη ζωντανή αποτύπωση του προφορικού λόγου. Όταν περιγράφει τοπία και ψυχές, ο Παπαδιαμάντης χρησιμοποιεί απλή καθαρεύουσα, ενώ η δημοτική γλώσσα χρησιμοποιείται στους περισσότερους τίτλους των διηγημάτων του, στην εσωτερική αφήγηση, σε διαλόγους και στα λόγια του αφηγητή.

Σύμφωνα με τον Λίνο Πολίτη (1978) «στους διαλόγους του χρησιμοποιεί [...] την ομιλούμενη λαϊκή γλώσσα της εποχής με τους σκιαθίτικους ιδιοματισμούς [...] για την αφήγηση την καθαρεύουσα». Επίσης εμφανίζονται σε ορισμένα σημεία φράσεις και λέξεις της τοπικής διαλέκτου της Σκιάθου (Κοπιδάκης, 2007). Βάση των διηγημάτων του είναι η ηθογραφία, η οποία είναι συνυφασμένη με ψυχογραφικά, κοινωνικά και ρεαλιστικά στοιχεία. Στα διηγήματά του είναι διάχυτος ο ρεαλισμός, με τον οποίο μιλάει για ένα σκληρό κόσμο, που υποφέρει από τη φτώχεια. Ωστόσο, υπάρχουν πολλά λυρικά στοιχεία που εντάσσονται στο έργο του, γεγονός που έχει χαρακτηριστεί ως «μαγεία του Παπαδιαμάντη» και πολλές σελίδες του μοιάζουν με ποιήματα (Αθανασόπουλος, Κοκκινάκη & Μπίστα, 2003).

Πολλά από τα διηγήματά του απεικονίζουν τα ήθη και έθιμα της Σκιάθου ενώ μιλούν για ιστορίες της νησιώτικης ζωής. Όπως άλλωστε είχε αναφέρει και ο ίδιος «Όσον ζω και αναπνέω και σωφρονώ, δεν θα παύσω να υμνώ μετά λατρείας τον Χριστόν μου, να περιγράψω μετ' έρωτος την φύσιν και να ζωγραφώ μετά στοργής τα γνήσια ελληνικά ήθη». Ο

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Παπαδιαμάντης όμως έχει το εξής χαρακτηριστικό στα διηγήματά του, να ψυχογραφεί τους χαρακτήρες των έργων του τόσο πολύ που διεισδύει στις ψυχές των πρωταγωνιστών του. Όλα αυτά που αναφέρει για αυτούς αντλούνται από τις καταστάσεις και τα βιώματα που έζησε ο ίδιος στην παιδική του ηλικία και γι' αυτό θεωρείται και «βιωματικός» (Κοκόλης, 1993). Έτσι σε πολλά διηγήματά του αυτοβιογραφείται, καθώς αναφέρει περιστατικά της οικογένειάς του, παρουσιάζοντας εικόνες από τη ζωή του. Ο τρόπος που ψυχογραφεί τους ήρωές του γίνεται με το να διεισδύει στην ψυχολογία τους, δηλαδή στις σκέψεις, τα συναισθήματα και τα διλήμματα που έχουν, δίνοντας έτσι βήμα βήμα τον τρόπο που ενεργούν, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να κατανοεί πλήρως γιατί οι ήρωες συμπεριφέρθηκαν με τον τρόπο που παρουσιάζονται.

Μια από τις πιο δυνατές ψυχογραφικές του νουβέλες είναι «Η Φόνισσα», η οποία ξεχώρισε για τον τρόπο παρουσίασης του εσωτερικού κόσμου της πρωταγωνίστριας και θα γίνει εκτενής αναφορά στη συνέχεια της εργασίας. Άλλα σημαντικά του διηγήματα είναι «Το μοιρολόγι της φώκιας» (1908), «Όνειρο στο κύμα» (1900), «Ο ρεμβασμός του Δεκαπενταύγουστου», «Τα ρόδινα ακρογάλια» (1908) ενώ μιλώντας για τον ανθρώπινο πόνο έγραψε τη «Μαυρομαντηλού» (1891), τη «Σταχομαζώχτρα» (1889) και το «Στο Χριστό στο Κάστρο» (1892). Το έργο του Παπαδιαμάντη έγινε αρεστό από πολύ κόσμο, σε μια περίοδο που κυριαρχούσαν έντονοι γλωσσικοί φανατισμοί και κατάφερε να γίνει αποδεκτό από τους πιο φανατικούς δημοτικιστές. Από αυτούς, αυτός που τον υποστήριξε αρχικά ήταν ο Κωστής Παλαμάς.

Εκτός από τα διηγήματα ο Παπαδιαμάντης έγραψε και λίγα ποιήματα, χρησιμοποιώντας σε μερικά καθαρεύουσα και σε άλλα δημοτική γλώσσα. Τα διηγήματά του ήταν σαφώς ανώτερα από τα ποιήματά του, καθώς δεν κατάφερε να δώσει σε αυτά την κατάλληλη ποιητική πνοή που χαρακτήριζε τα περισσότερα διηγήματά του. Τα θέματα των ποιημάτων του τα αντλεί από τα σκιαθίτικα μοναστήρια και ξωκκλήσια, με έντονο το φυσιολατρικό αίσθημα. Έτσι λοιπόν με την πάροδο του χρόνου πολλοί μελετητές του τον θεώρησαν ως το σημαντικότερο πεζογράφο της γενιάς του αλλά άλλοι του άσκησαν αρνητική κριτική για χαλαρή σύνθεση των διηγημάτων του και για απουσία ενός ολοκληρωμένου σχεδίου (Πολίτης, 1978).

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

2.3 Ηθογραφικά στοιχεία στα διηγήματά του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Ο Παπαδιαμάντης έγραψε περίπου εκατό διηγήματα μέχρι το θάνατό του. Τα διηγήματά του, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, στα *σκιαθίτικα* και στα *αθηναϊκά*. Στα πρώτα αναλύεται η ζωή στη Σκιάθο και στα δεύτερα η ζωή στις φτωχογειτονιές της Αθήνας. Όπως προαναφέρθηκε, ο Παπαδιαμάντης δεν ασχολήθηκε μόνο με την απλή ηθογράφηση, αλλά επεκτάθηκε και σε άλλους δρόμους, συνδέοντας τα ηθογραφικά στοιχεία με κοινωνικά και ψυχογραφικά στοιχεία. Κατά βάση όμως είναι ένας ρεαλιστής ηθογράφος που δεν υπερβάλλει, αλλά αναζητάει την ομορφιά σε κάθε εκδήλωση της ζωής. Τα θέματα των ηθογραφικών διηγημάτων του αφορούν το θρησκευτικό βίο, τη λαϊκή παράδοση και το νησιώτικο περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε (Ερωτοκρίτου, 2010). Γενικότερα, στα διηγήματά του περιγράφει τα ήθη και την ψυχολογία των ντόπιων, καθώς και τη φύση του τόπου του. Μιλάει για τους κοινούς ανθρώπους του νησιού του, τους βοσκούς, τους ψαράδες, τους ναυτικούς και τους ιερείς.

Στο έργο του «Το Χριστόψωμο», μερικά έθιμα που παρουσιάζει είναι τα παιδιά να τραγουδούν τα κάλαντα στη Σκιάθο και τις γυναίκες να ζυμώνουν ένα Χριστόψωμο, το οποίο το αφήνουν στο εικονοστάσι του σπιτιού μέχρι τα Φώτα για να αγιασθεί. Επίσης την Παραμονή Χριστουγέννων δείχνει να πηγαίνουν στην εκκλησία και να κοινωνούν μετά από νηστεία. Επίσης στο διήγημα «Παιδική Πασχαλιά», ως έθιμα είναι η μητέρα της Μόρφως βάφει τα αυγά μαζί «*με ριζάρι, κιννάβαρι και όζος*». Ακόμη καθώς σταύρωναν το αλεύρι τρεις φορές μέσα στη λεκάνη και τοποθετούσαν σε σχήμα σταυρού τα κόκκινα αυγά πάνω στις κουλούρες, πολλές νοικοκυρές ζύμωναν τις πασχαλινές κουλούρες για το κάθε μέλος της οικογένειας ξεχωριστά. (Ψαρράκη-Μπελεσιώτη & Αργυριάδη, 1996).

Ένα ακόμη έργο του που περιέχει αρκετά ηθογραφικά στοιχεία είναι το «Το Μοιρολόγι της φώκιας», το οποίο χαρακτηρίζεται ως ένα ηθογραφικό, σκιαθίτικο και ρεαλιστικό διήγημα. Αρχικά, τα πρόσωπα του έργου περιγράφονται αναλυτικά με το ποιες είναι οι ασχολίες τους, όπως η γριά που πλένει ρούχα και που μοιρολογεί, ο βοσκός που παίζει με τη φλογέρα, ο

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

ξενιτεμός του ενός γιου και η εργασία του άλλου στα καράβια, οι γεωργοί που επιστρέφουν το ηλιοβασίλεμα από τα χωράφια, η πεποίθηση ότι η φλογέρα θα ξυπνήσει τους πεθαμένους και η κρυφή απομάκρυνση του παιδιού. Τέλος παρουσιάζεται ο χώρος, όπως το ακρογιάλι με το βράχο, το νεκροταφείο, το λιμάνι με τη γολέτα και τα τοπικά τοπωνύμια.

Καταληκτικά, στο έργο «Η θητεία της πενθεράς», αναλύονται οι καθημερινές ασχολίες της γυναίκας πρωταγωνίστριας, έτσι ώστε ο αναγνώστης να καταλάβει καλύτερα το φόρτο εργασίας που είχε η απλή αυτή γυναίκα της εποχής της. Επίσης στο διήγημα «Τ' Αγνάντεμα» υπάρχει ηθογραφική εμφάνιση δύο γηραιότερων γυναικών, της γριάς Συρραχίνας και της γριάς Φλανδρώς, καθώς ο συγγραφέας κάνει μια αναφορά στην εθιμοτυπία της αγροτικής ζωής, στις ασχολίες της γριάς Συρραχίνας και του τρόπου ντυσίματός τους. Η γριά Λούκαινα στο «Μοιρολόι της φώκιας» συμβολίζει τον άνθρωπο που δέχεται τα χτυπήματα της μοίρας, καθώς είναι ένα τραγικό πρόσωπο, το οποίο θα βρεθεί αντιμέτωπο κάθε φορά και με μια καινούρια συμφορά (Μανωλάς, 2016).

Τέλος στο διήγημα «Όνειρο στο Κύμα» παρατηρούνται αρκετά στοιχεία ηθογραφίας. Αρχικά, η ωραιοποιημένη αναπαράσταση της φυσικής ζωής κυριαρχεί σε όλο το κύριο μέρος του διηγήματος, καθώς περιγράφονται οι ομορφιές της φύσης και η ξέγνοιαστη ζωή του νεαρού βοσκού, ο οποίος μέσα από την ελευθερία ζει ευτυχισμένος. Επίσης γίνεται αναφορά στις γεωργικές εργασίες αλλά και στη ρεαλιστική οπτική του αφηγητή στους αγροφύλακες και στην «πτωχή χήρα», τα οποία αποτελούν ηθογραφικά στοιχεία.

2.4 Η παρουσία της γυναίκας στο έργο του

Οι γυναίκες κυριαρχούν στους τίτλους των διηγημάτων του και μέσα στα διηγήματά του, καθώς ζουν πάντα στο νησί που μεγάλωσε. Όμως παρατηρείται σε πολλές περιπτώσεις να περιμένουν κάποιον άντρα που βρίσκεται μακριά, είτε αυτός ξενιτεύτηκε, είτε ταξιδεύει με τα καράβια, είτε πνίγηκε, είτε βαρέθηκε τη ζωή στο νησί και έφυγε. Οι μορφές των γυναικών δεν

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

διαφέρουν σημαντικά από τις σημερινές, καθώς πρόκειται για μάνες, χήρες, γριές, κόρες, νεαρά κορίτσια γεμάτα όρεξη για ζωή, σύμβολα αγάπης ή πρόξενοι του κακού. Οι γριές και οι χήρες στον Παπαδιαμάντη είναι επιδέξιες, χαρισματικές και έχουν έντονη ευελιξία στους καθημερινούς γυναικείους χειρισμούς.

Οι γυναίκες ηρωίδες του Παπαδιαμάντη, σε αντίθεση με άλλους συγγραφείς της εποχής του που τις παρουσιάζουν ως παθητικές φιγούρες με μειωμένη ικανότητα κρίσης, κάτω από την κυριαρχία μιας καθαρά ανδροκρατούμενης κοινωνίας, εδώ εμφανίζουν μια καινοτόμα δράση, καθώς κάνουν δυναμικά την παρουσία τους στα έργα του, με έξυπνο νου, θαυμαστή αποφασιστικότητα και ισχυρή προσωπικότητα. Εμφανίζονται ως τολμηρές, δυναμικές και αυτάρκες, εκπέμποντας μια γοητεία. Στον Παπαδιαμάντη παρουσιάζεται η ποιητικότητα των γυναικείων ονομάτων, οι γυναικείες ασχολίες, ο γάμος και ο θάνατος, το κακό που γίνεται εξαιτίας της γυναίκας και ο κύκλος της γυναικείας ζωής.

Κυρίαρχο ρόλο σε όλα τα διηγήματά του διαδραματίζει ο ρόλος της μάνας που θυσιάζεται, που ξενυχτάει για τα παιδιά της και τα εγγόνια της, χωρίς να διαμαρτύρεται αλλά και η μάνα που δουλεύει σκληρά στο σπίτι και στα χωράφια. Ο Παπαδιαμάντης συγκινείται ιδιαίτερα από πονεμένες γυναίκες, χτυπημένες από τη ζωή και το θάνατο, οι οποίες δεν σταματούν να αγωνίζονται για να ζήσουν. Η έλλειψη άντρα από όλες τις γυναίκες των διηγημάτων του τις δίνει μια αυτονομία, καθώς είναι οι μοναδικές που φροντίζουν τα παιδιά, το σπίτι και τα ζώα. Η λειψανδρία και η παντελής απουσία του άντρα από το νησί τις υποχρεώνει να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να έχουν όλα τα βάρη του σπιτιού, χωρίς όμως να τις παρουσιάζει με τη μίξερη νοοτροπία των κοινωνιών του κάμπου. Σύμφωνα με τον Τέλλο Άγρα, «η θέση της γυναίκας στα νησιά του Αιγαίου ήταν παράξενη, καθώς εκεί βασίλευε ένα είδος πολίτευμα κοινωνικο-γυναικοκρατικό». Έτσι η παρουσία της γυναίκας στον Παπαδιαμάντη είναι ένα σύμβολο σταθερότητας και σιγουριάς που δεν μετακινείται από το νησί, όπως ο άντρας της οικογένειας, όπως για παράδειγμα στο διήγημα «Η Θητεία της Πενθεράς», στο «Η Αποσώστρα» αλλά και «Η Φόνισσα».

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

3. Αναλύοντας έξι διηγήματα του Παπαδιαμάντη ως προς τα ηθογραφικά στοιχεία και το ρόλο της γυναίκας

3.1 Ηθογραφικά στοιχεία

3.1.1 «Η Τελευταία Βαπτιστική»

«Η Τελευταία Βαπτιστική» ανήκει στη νατουραλιστική περίοδο, η οποία έχει κείμενα με έντονο χρωματισμό και ειδυλλιακές εικόνες του νησιού. Οι εικόνες που παρουσιάζονται είναι αρκετές ενώ η φύση λειτουργεί καταστροφικά σε αυτό το διήγημα, καθώς προσφέρει «παγίδες» θανάτου. Ο τραγικός πνιγμός του μικρού κοριτσιού γίνεται από την απροσεξία μιας αφελούς γυναίκας, η οποία αφήνει το στόμιο του πηγαδιού ανοιχτό και το νερό είναι η αιτία πνιγμού του κοριτσιού όταν πέφτει στο νερό. Έτσι ο θάνατος παιδιών είναι μια θεματική που εμφανίζεται συχνά στα έργα του Παπαδιαμάντη ως μεγάλο κακό του λαϊκού ανθρώπου (Κόρκα, 2021).

Στο συγκεκριμένο διήγημα παρουσιάζονται διάφορες τοπικές παραδόσεις, ήθη και έθιμα του νησιού, όπως συνηθίζει να κάνει ο Παπαδιαμάντης στα διηγήματά του. Το διήγημα ανήκει στα Πασχαλινά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, αναφέροντας αρκετά ηθογραφικά στοιχεία του Πάσχα. Συγκεκριμένα, αναφέρονται τα έθιμα της Μεγάλης Πέμπτης, μεταφέροντας στον αναγνώστη το εορταστικό κλίμα της προετοιμασίας για την Ανάσταση, με το ζύμωμα των κουλούρων της Λαμπρής. Όταν οι κουλούρες ήταν για τα παιδιά, τις έλεγαν «κοκκώνες» και έφτιαχναν από ζυμάρι χέρια και πόδια, για κεφάλι έβαζαν ένα κόκκινο αυγό και με μικρά ζυμαράκια σχημάτιζαν τα μάτια, το στόμα και τη μύτη.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Χαρακτηριστικά λέγεται στο κείμενο ότι «*Κατ'έτος την Μ. Πέμπτην... Η θεία-Σοφούλα ανεσφουγγώνετο μέχρις ακμώνων, και εξύμωνε μόνη της τας τριάκοντα εννέα αυγοκουλούρας διά τους τοσούτους βαπτιστικούς της... Εν συνόλω εχρειάζετο εβδομήκοντα και πλέον κοκκώνες, δηλ. παιδικάς κουλούρας, διά τους βαπτιστικούς, διά τους εγγόνους και τα δισέγγονα. Εις τον αριθμόν τούτον δεν συμπεριλαμβάνονται αι μεγαλύτεραι κουλούραι, τας οποίας παρεσκεύαζε διά τας συντεκνίσσας, διά τας ανεψιάς και δισεξαδέλφας της*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1982). Στη συνέχεια αναφέρεται ότι η γριά Σοφούλα έφτιαχνε κάθε χρόνο την κουλούρα της μικρής Σοφούλας και την Κυριακή του Πάσχα μετά τη λειτουργία γύριζε στο σπίτι και έριχνε την κουλούρα της μικρής, την «κοκκώνα» στο φρεάτιο που σκοτώθηκε μαζί με τα κόκκινα αυγά που είχε φτιάξει για αυτή.

3.1.2 «Η Μαυρομαντηλού»

«Η Μαυρομαντηλού» είναι ένα διήγημα που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Εστία* το 1891 και συγκαταλέγεται στα πρώτα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, στα *Σκιαθίτικα διηγήματα*, αναλύοντας τη βασανισμένη ζωή ενός απλού νησιώτη της Σκιάθου. Το συγκεκριμένο διήγημα του Παπαδιαμάντη πραγματοποιεί στροφή προς την ελληνική ύπαιθρο, την καθημερινότητά της, τα ήθη και τα έθιμα, παρουσιάζοντας όχι μόνο μια ωραιοποιημένη ύπαιθρο αλλά και τις δυσκολίες της, κινούμενο στα πλαίσια της ρεαλιστικής ηθογραφίας. Αρχικά το διήγημα είναι πλούσιο σε περιγραφή εικόνων της φύσης και της υπαίθρου, καθώς παρουσιάζονται δύο στοιχεία της φύσης, στη στεριά με την αναφορά στο περιβόλι του Γιαννιού και στη θάλασσα, με την αναφορά του βράχου της Μαυρομαντηλού (Ερωτοκρίτου, 2010). Αρχικά, ξεκινά με την παρουσίαση του περιβολιού του Γιαννιού ως ένα αξιοζήλευτο χώρο, αποτυπώνοντάς το με μοναδικό και ιδιαίτερο τρόπο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η ομορφιά του περιβολιού αυτού «*Κανείς εις ὄλον τὸ χωρίον δὲν εἶχεν ὠραιότερον περιβολάκι ἀπὸ τὸν ἐξάδελφόν μου τὸν Γιαννιόν. Καθ' ἐκάστην περὶ τὸ δειλινὸν ἐπέβαιναν εἰς τὸ μικρὸν γέρικον ὄναριόν του καὶ ἐξετέλει τακτικὴν ἡμερησίαν περίοδον ἀνὰ τὸ ὠραῖον κηπάριον, ὁπόθεν πρὸς ἐσπέραν ἐπέστρεφεν ἀποφέρων τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.153),

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

καθώς και εικόνες από τη φύση, θέλοντας έτσι ο συγγραφέας να ξυπνήσει τις αισθήσεις του αναγνώστη.

Συγκεκριμένα, οι αισθήσεις της όρασης, της αφής και της ακοής ενεργοποιούνται μέσα από την ανάγνωση (Ερωτοκρίτου, 2010) «*Ὁ δὲ οὐράνιος θόλος καταπρίζετο ὅλος εἰς τὸν ἀπαράμιλλον κήπον, ὃν ὁ ἥλιος ἔκαιε χωρὶς νὰ καταφλέγη τὰ βάθη του, διότι ὁ ἴδιος, ἅμα ἀπέκαμνεν ἐκ τῆς ἡμερησίας αρματοδρομίας, ἐβυθίζετο διὰ ν' ἀναπαυθῆ εἰς τὸν βυθὸν του, διὰ ν' ἀκονίσῃ ἐν τῷ υγρῷ εργαστηρίῳ τὰς ἀμβλυθυθείσας ἀκτῖνας...Μυρίοι κρότοι ἀντήχουν εἰς τὰ ἄντρα καὶ εἰς τοὺς βράχους, ὅπου τὰ κράσπεδα τῆς ἀσπίλου οθόνης ἀπέληγον, πότε ὡς ἠδύπαθεῖς στεναγμοὶ ἔρωτος, πότε ὡς ἀγριοὶ πολέμων δούποι, πλήττοντες τὰς ηχοῦς. Καὶ ἠδύπνοοι ὀσμαί, ελαφρὰ ἀρώματα, ἀπέπνεον πανταχόθεν, μυρώνουσαι τὰς αὔρας, καὶ ἄλμη καὶ θάλπος ἡλίου ἐσκήρυνε τοὺς χρώτας, ἠρύθραινε καὶ καθίστα μελαψὰς καὶ ἀρρενωπὰς τὰς ὄψεις τῶν ἀνθρώπων» (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.153).*

Βασικό ηθογραφικό στοιχείο του διηγήματος είναι η παρουσίαση ενός απλού αγρότη, του Γιαννιού, με το συγγραφέα στην αρχή του διηγήματος να κάνει μια αναφορά στην απλή καθημερινή ζωή του, δίνοντας έμφαση στην εργατικότητα του, αναφερόμενος χαρακτηριστικά «*δὲν εἶχε παύσει νὰ καλλιεργῇ τὸν κῆπὸν του...Πᾶς ἄνθρωπος ἐργάζεται δι' ἑαυτὸν, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐργάζεται διὰ τοὺς ἄλλους· ὁ δὺσμοῖρος ὁ Γιαννιὸς εἰργάζετο διὰ τοὺς ἄλλους καὶ ποτὲ δι' ἑαυτὸν.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, 154) Οι δυσκολίες της οικογενειακής ζωής του ήρωα που αναλύονται στη συνέχεια θεωρούνται και αυτές δείγμα ρεαλισμού αλλά ένα ακόμη χαρακτηριστικό ηθογραφικό στοιχείο είναι ο θρύλος που αναφέρεται στη Μαυρομαντηλού και ο τρόπος που ο συγγραφέας τον παρομοιάζει με αυτή, καθώς εντάσσεται στην παράδοση του χωριού (Τζανουδάκη, 2016). Σύμφωνα με την παράδοση, η Μαυρομαντηλού ήταν γυναίκα και μητέρα επτά παιδιών που πνίγηκαν στη θάλασσα. Τότε η μοίρα τη μεταμόρφωσε σε σκόπελο, ένα μαύρο βράχο που βρισκόταν μέσα στη θάλασσα. Ο συγγραφέας παραλληλίζει τη δύστυχη ζωή του Γιαννιού με το βράχο αυτό, καθώς όπως η Μαυρομαντηλού δεν απόλαυσε τον έρωτα, άλλο τόσο και ο Γιαννιός δεν έζησε κάποιον έρωτα και έμεινε ανύπαντρος (Ερωτοκρίτου, 2010).

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Δύο επιπλέον στοιχεία που αφορούν την ηθογραφία του κειμένου είναι η αναφορά στις αγαπημένες του συνήθειες, το κολύμπι και το ψάρεμα, τις οποίες ήξερε να κάνει πολύ καλά και στη συνέχεια η λεπτομερής παρουσίαση των αλιευτικών συνεργών του Γιαννιού και του τρόπου που ψάρευε. Αναφέρονται χαρακτηριστικά *«Ἐπλεεν ἀπὸ ἀγκάλην εἰς ἀγκάλην, ἀπὸ ἀμμουδιὰν εἰς ἀμμουδιάν, ἀπὸ βράχον εἰς βράχον. Ἦξευρεν ὅλας τὰς κρύπτας τῶν πολυπόδων, ὅλα τὰ θαλάμια τῶν μουγγριῶν, ὅλα τῶν ἀστακῶν τὰ ἐνδαιτήματα... Ποτὲ ὀρφὸς δὲν τὸν διέφευγε καὶ αἱ συναγρίδες ἐγοητεύοντο ἀπὸ τὸ ἄγκιστρόν του... Ὅσάκις ἤσμενίζετο νὰ ἐκπλήξῃ ὀλίγον τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοὺς θαυμάζοντας τὸ ποσὸν μᾶλλον ἢ τὸ ποιὸν (σπανίως ἄλλως τὸ ἔκαμνε, διότι δὲν ἠγάπα ν' ἀλιεύῃ μὴ ἐκλεκτοὺς ἰχθῦς), εἶχε μέθοδον ἰδικήν του.»* (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.156)

Ακολούθως *«Ἐπὶ τῆς λέμβου ἔφευρεν ἀλιευτικὰ τινὰ σύνεργα: τὸν γάντζο, δι' οὗ ἀνείλκυε τὰ ὀκταπόδια, τὸ καμάκι, δι' οὗ ἐλόγγιζε τοὺς λάβρακας καὶ τοὺς ἀστακοὺς, τὸ σηπιογυάλι, δι' οὗ ἐξεμαύλιζε τὰς σηπίας, τὴν λαδιά, δι' ἧς ἔπλαττεν ἐν τῇ θαλάσῃ τεχνητὴν γαλήνην καὶ καθίστα διαυγὴ τὸν βυθόν. Διότι εἰς ταῦτα περιορίσθη κατὰ τὸ γῆράς του (πρόσθετες καὶ τὴν πράγκα*, καὶ τὴν ἀπόχη καὶ ἄλλα τινά), ἀφήσας εἰς τοὺς νεωτέρους δίκτυα καὶ παραγάδια καὶ συρτές.»* (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.156) Τέλος, η παρουσίαση της μητέρας να πλένει στο γιאלό αποτελεί μια καθημερινή συνήθεια των απλών ανθρώπων, η οποία ανήκει στα ηθογραφικά στοιχεία του έργου *«Ἐκεῖ βλέπει χωρικὴν γυναῖκα κύπτουσαν ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, πλύνουσαν ράκη τινὰ παρὰ τὴν ἄκραν τῆς ἀμμουδιᾶς, εἰς τὴν ρίζαν ἐνὸς βράχου, ἐξέχοντος πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐπικαμποῦς ἐπὶ τὸ κῶμα, ὅπου τὰ νερὰ ἤρχιζον νὰ βαθύνωνται.»* (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.154).

3.1.3 «Η Φαρμακολύτρια»

Στο διήγημα αυτό, ο Παπαδιαμάντης περιγράφει αρκετά ηθογραφικά στοιχεία, παρουσιάζοντας εικόνες από την περιπλάνησή του στην εξοχή της Σκιάθου και την επίσκεψή του σε ένα εγκαταλελειμμένο εκκλησάκι της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας, συναντώντας εκεί την ξαδέρφη του Μαχούλα. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι όμορφες

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

εικόνες της φύσης με τα ρέματα και τις παραλίες «*Όλην την ημέραν επλανώμην εις τα ρεύματα και τους αιγιαλούς, ανά την αγρίαν ακτήν, την βορεινήν και θαλασσοπλήγη, και μόνον το δειλινόν επανήλθον εις την έπαυλιν του Στόγιου διά να κοιμηθώ ολίγας ώρας.*» και η παρουσίαση του ερημικού εξωκλήσιού της Αγίας Αναστασίας «*Τα βήματά μου μ'έφεραν και πάλιν προς τον ναΐσκον της Αγίας Αναστασίας.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.314)

Ωστόσο οι πράξεις της Μαχούλας που περιγράφονται σχετικά με τις αντιλήψεις της για τα μάγια και τις δοξασίες που κάνει προς τιμήν της Αγίας Αναστασίας για να λυθούν, καταγράφονται με συμπάθεια και κριτικό πνεύμα από τον Παπαδιαμάντη. Μέσω αυτού, ο συγγραφέας αποτυπώνει τις αντιλήψεις της εποχής του σχετικά με αυτά τα θέματα και φανερώνει τις αιτίες που ωθούν τους αγράμματους ανθρώπους της υπαίθρου να πιστεύουν και να προβαίνουν σε τέτοιου είδους ενέργειες (Μαγκαλιού, 2014). Χαρακτηριστικά αναφέρει «*Τελευταίον προσέφυγεν εις τήν χάριν της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς. Αύτη είχε παρὰ Θεοῦ τὸ χάρισμα νὰ διαλύη τὰς μαγείας καὶ γοητείας. Ἐπήγε, τὴν ἐλειτούργησεν, ἔξωσε τὸν ναὸν τῆς ἐπτά φορές μὲ κηρίον εκατονταόργγιον, τὸ ὅποιον ἡ ἰδία εἶχε παρασκευάσει με τὰς χειρὰς τῆς, καὶ παρεκάλει τὴν Ἁγίαν νὰ χαλάσῃ τὰ μάγια, νὰ ἔλθῃ στὸν νούν του ο υἱὸς τῆς, ὁ ἐρωτοχτυπημένος καὶ ποτισμένος ἀπὸ κακὰς μαγανείας, καὶ νὰ μὴ χάνῃ τὰ μυαλά του ἀδίκᾳ... Τὸ εἶχα τάξιμο, γιατί ὁ Μανωλάκης ἦτον ἐρωτοχτυπημένος· κ' ἐπειδὴς ἡ Ἁγία Αναστασία εἶναι ποὺ λύνει τὰ μάγια, μεγάλ' ἡ χάρις τῆς, ἔξωσα τὸ κλησιδάκι τῆς, καὶ τὴν ἐπερικαλοῦσα, μὴν τυχὸν ἦτο μαγεμένο τὸ παιδί μου, γιὰ νὰ χαλάσῃ τὰ μάγια.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.306). Αποτελούν λοιπόν και αυτές οι ενέργειες ηθογραφικά στοιχεία του έργου.

Ένα ακόμη ηθογραφικό στοιχείο εκείνης της εποχής είναι ότι ο γιος όφειλε να παντρέψει πρώτα τις αδερφές του ως ένδειξη τιμής και ως προστάτης της οικογένειας, καθώς η γυναίκα ήταν το αδύναμο φύλο. Ωστόσο η αντίθεση αυτή εδώ με το γιο της Μαχούλας να μη δώσει σημασία σε αυτό το παραδοσιακό δρώμενο που ακολουθούσαν όλες οι οικογένειες προξενεί εντύπωση στην ηρωίδα και θεωρεί ότι για αυτό ευθύνεται η χρήση της μαγείας που του έχει γίνει. Ένα μεγάλο πρόβλημα που θίγει ο Παπαδιαμάντης στο διήγημα αυτό είναι ο θεσμός της προίκας, ο οποίος έχει ψυχολογικές και οικονομικές επιπτώσεις στην οικογένεια εκείνης της εποχής, καθώς μπορεί να οδηγήσει στη φτώχεια. Η Μαχούλα δεν θέλει να παντρευτεί ο γιος της, για να μην την αφήσει μόνη της με τέσσερα ανύπαντρα κορίτσια και

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

στη συνέχεια χαιρέται που δεν παντρεύτηκε, γιατί κατάφερε να προικίσει τις κόρες της (Μιχαλοπούλου, 2012). Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «*Τώρα, τί νὰ κάμη η εξαδέλφη μου Μαχούλα; Ν' ἀφήση τὸν υιὸν της νὰ εμβή στὰ βάσανα, τόσον νέος, κι αὐτὴ νὰ ἔχη τέσσαρας κόρας ανυπάνδρους, νὰ τὰς καμαρώνη; Καὶ ποιὸς γονιὸς τὸ δέχεται, αὐτό;... Ἀσπρισε, καὶ δὲν θέλει νὰ παντρευτῆ... Καλύτερα γιὰ μένα νὰ σου πω, ἐξάδελφε. Μ' εβοήθησε κ' οικονόμησα τὰ δυὸ κορίτσια· τώρα ἔχω ἀκόμα ἄλλα δυό.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.306).

Τέλος, η αναφορά στις ενέργειες της ηρωίδας μέσα στο ναό σχετικά με την Ελληνική Ορθοδοξία και τον τρόπο λατρείας της δείχνει την έντονη θρησκευτική πίστη του Παπαδιαμάντη που τον διακατείχε και την οποία την έδειχνε μέσα στα έργα του. Χαρακτηριστικά η Μαχούλα δείχνει τον τρόπο λατρείας της προς τις εικόνες της εκκλησίας, ανάβοντας ένα κερί για την καθεμία, τις νηστείες που έκανε και τις παρακλήσεις για να σωθεί το παιδί της «*Αυτὴ ἤναψεν ἐπὶ κηρία εἰς τὰ δύο μανουάλια τοῦ ναῖσκου, ἐμπρὸς εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, καὶ τῆς Ἁγίας Αναστασίας... Ἐκαμε λειτουργίας πολλὰς, καὶ αγιασμοὺς, καὶ παρακλήσεις... Ἐπαίδευσεν τὸν εαυτὸν τῆς μὲ πολλὰς νηστείας, ἀγρυπνίας, καὶ γονυκλισίας.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.305).

3.1.4 «Η Θητεία της πενθεράς»

Το διήγημα «Η Θητεία της πενθεράς» γράφτηκε το 1902 και παραθέτει τη ζωή και την καθημερινότητα μιας γυναίκας, της Χαρμολίνας. Η περιγραφή της καθημερινότητάς της και των συνήθειών της αποτελεί ηθογραφικό στοιχείο του έργου, καθώς αναλύονται οι εργασίες της στο σπίτι της κόρης της, η περιποίηση των ζώων, η φροντίδα του σπιτιού καθώς και η ανατροφή και η επίβλεψη των εγγονιών της. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο κείμενο, τη χαρακτηρίζει ως «*γυνὴ πολυάσχολος*», για να καταλάβει ο αναγνώστης τον έντονο φόρτο εργασίας που είχε ανατεθεί σε μια απλή γυναίκα της εποχής. Επίσης αναφέρεται «*Ἦτον, ἄρα, ἡ χήρα Χαρμολίνα, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ γαμβροῦ τῆς, συνάμα κηπουρός, ὄρنيθοτρόφος, χηνοβοσκός, συβῶτις, αἰγοβοσκός καὶ ὄνηλάτης... καὶ συγχρόνως παραμάννα διὰ τὰ ἑπτὰ*

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

παιδιά, *έξαιρουμένου τοῦ μικροῦ, τὸ ὁποῖον ἐθήλαζεν ἀκόμη ἢ μάννα του, καὶ τοῦ ἐμβρύου, τὸ ὁποῖον αὐτὴ εἶχεν ἐντὸς τῆς κοιλίας της.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.408)

Η αναφορά του συγγραφέα στο καθημερινό της πρόγραμμα ανήκει στην ηθογραφία, καθώς αναφέρεται ότι *«Εἶχε καθημερινὸν πρόγραμμα ἐργασίας, ἢ προώρως γηράσασα χήρα, ν' ἀντλῆ νερόν, νὰ γεμίζῃ τὴν στέρναν, νὰ τὸ διανέμῃ στ' ἀυλάκια, νὰ ποτίζῃ τὰ ὀλίγα λαχανικά, ὅπως καὶ τὰς γάστρας μὲ τ' ἄνθη· εἶτα νὰ ταῖζῃ τὶς κόττες, τὶς πάπιες, τὶς χῆνες, νὰ ἐλάυνῃ τὰς τελευταίας μὲ τὴν καλαμιάν, ὅταν ἐζήρχοντο εἰς τὸ λιβάδι. Ἐνίστε νὰ πιάνη καυγὰν μὲ τὴν γειτόνισσαν, ἔνεκα μικρᾶς ζημίας, τὴν ὁποίαν ἔκαμνε μία χήνα εἰς τὸν γειτονικὸν κῆπον· νὰ τρέφῃ τὰ δύο γουρουνόπουλα, νὰ τὰ ὀδηγῇ εἰς τὴν λάσπην τοῦ γειτονικοῦ ρεύματος διὰ νὰ κυλισθοῦν· νὰ ἐξάγῃ πρὸς βοσκὴν εἰς τὰ χωράφια τὴν κασίκαν μὲ τὰ ἐρίφιά της, τὴν ἀμνάδα μὲ τὸ ἀρνίον της· νὰ δένη τὴν προβατίναν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ κάμπου, εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ μικροῦ λόφου, τὴν κασίκαν, ὀλίγον παραπάνω, ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ βραχώδους λόφου, ἀνάμεσα εἰς σχοίνους καὶ πρινάρια· νὰ ἐπισκέπτεται καὶ πάλιν κασίκαν καὶ προβατίναν, διὰ νὰ τὰς «ἀλλάξῃ», ἤτοι τὰς μεταφέρῃ καὶ τὰς δέση παρέκει. Νὰ ὀδηγῇ τὴν γαῖδουρίτισαν μὲ τὸ πουλαράκι της εἰς τὰ χωράφια, νὰ τὴν δένη εἰς ἓνα κορμόν, καὶ πάλιν νὰ τὴν ἐπισκέπτεται. Νὰ κουβαλᾷ ἀπὸ τὸν ἀχυρῶνα ἄχυρον διὰ τὴν ὄνον, εἰς τὰ ἰσόγεια καὶ τὰς αὐλάς τῆς οἰκίας δεμάτια χόρτου διὰ τὴν ἀμνάδα καὶ τὴν αἶγα, διὰ τὴν νύκτα, καὶ ἐν ἐλλείψει ἐπαρκοῦς βοσκῆς»* (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.408).

3.1.5 «Η Φόνισσα»

Στο εκτενές διήγημα «Η Φόνισσα» ο Παπαδιαμάντης αποκαλεί την ηρωίδα του Φραγκογιαννού, από το όνομά του άντρα της που τον έλεγαν Γιάννη Φράγκο, τα σπίτια έχουν τζάκι για θέρμανση και για φωτισμό τα λυχνάρια. Επίσης άλλο ηθογραφικό στοιχείο είναι ότι οι άνθρωποι πιστεύουν στη μαγεία και τις δεισιδαιμονίες και χρησιμοποιούν βότανα για τη θεραπεία ασθενειών.

Ο ρόλος της φύσης στη «Φόνισσα» είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς η Φραγκογιαννού βρίσκεται σε στενή επαφή με το φυσικό περιβάλλον, αντλώντας από αυτή

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

τρόφιμα αλλά και βότανα τα οποία πουλούσε, όπως χαρακτηριστικά έλεγε «έδιδε βότανα, έκαμνε κηραλοιφάς, εξετέλει εντριβάς, εθεράπευε την βασκανίαν, παρεσκεύαζε φάρμακα διά τας πασχούσας» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984). Οι εικόνες που παρουσιάζονται στη «Φόνισσα» λειτουργούν σημαντικά, καθώς δημιουργούν μια αντίθεση ανάμεσα στην αρμονία της φύσης και στην ταραγμένη ψυχή της ηρωίδας. Ακόμη η αναφορά στα παιδιά που πετούν ελεύθερα δείχνει τον εγκλωβισμό που έχει η Φραγκογιαννού και πόσο δύσκολο είναι να ξεφύγει από αυτό. Ωστόσο η φύση σώζει την ηρωίδα και της δείχνει το δρόμο προς την ελευθερία και την ελπίδα για λύτρωση. Τέλος τα νερά της θάλασσας που φουσκώνουν είναι αυτά που πνίγουν την ηρωίδα. Συνεπώς η ίδια η φύση είναι αυτή που τιμωρεί την ηρωίδα.

Ένα σημαντικό ηθογραφικό στοιχείο είναι η θρησκεία, η οποία αποτελεί σημαντικό στοιχείο που καθοδηγεί τους ανθρώπους σχετικά με τον τρόπο τον οποίο πρέπει να ζουν, αλλά και τους στηρίζει στα προβλήματα της ζωής. Η Χαδούλα είναι μια θρησκευόμενη γυναίκα, η οποία μετά το πρώτο της έγκλημα βασανίζεται από τύψεις και πηγαίνει σε ένα ερημοκλήσι για να αντιμετωπίσει τις ενοχές της και αντί να ζητήσει βοήθεια από κάποιον πνευματικό, προσπαθεί να κρίνει μόνη της τις πράξεις της. Έτσι ζητά ένα θεόσταλτο σημάδι από τον Άγιο ότι έπραξε σωστά και εσφαλμένα πιστεύει ότι τα δύο αφύλαχτα κοριτσάκια που συναντά στη συνέχεια είναι σημάδι για να συνεχίσει το φονικό της έργο. Συνεπώς οι απλοί λαϊκοί άνθρωποι του νησιού αποτελούν και αυτοί ηθογραφικό στοιχείο, καθώς είναι καθημερινοί άνθρωποι της εποχής του Παπαδιαμάντη.

3.1.6 «Η Αποσώστρα»

Στο έργο αυτό παρουσιάζεται η ζωή μιας ηλικιωμένης γυναίκας στη Σκιάθο, η οποία έχει τη συμπεριφορά μιας απλής χαρακτηριστικής γιαγιάς των παιδικών μας χρόνων, που ασχολείται με το κουτσομπολιό, προκειμένου να περάσει την ώρα της, πλέκοντας ταυτόχρονα και σχολιάζοντας με άλλες γυναίκες του χωριού. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά «Όλα τὰ συμβάντα τοῦ μικροῦ χωριοῦ, τὰ ὅσα γίνονταν, καὶ τὰ ὅσα δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμα, ἔτσι τὰ σχολίαζε. Δὲν ἄφηνε καμμιά κουβέντα, κανένα μαντάτο, κανένα «λακριντί»*, ποὺ νὰ μὴν τ’

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

άποσώση. Μ' αυτά, και με τη ρόκα της, περνούσε την ώρα της, κ' έκανε να περάσουν και τῶν ἄλλων γυναικῶν οἱ ὄρες...Κ' ἐπέρναε τὸν καιρὸ της νὰ κρένη και νὰ ξεστομίζη σχόλια γιὰ κάθε τι. Ἡ μεγαλύτερη δουλειὰ της ἦτον νὰ λέη τραγουδάκια, νὰ βγάζη παραγκώμια γιὰ τὸν καθένα...» (Τριανταφυλλόπουλος, 1985, σ. 51) Η ζωή στο νησί και οι συνήθειες της αποτελούν τα ηθογραφικά στοιχεία του έργου και τα οποία αναλύονται σε ὄλο το ἔργο.

Ένα ἄλλο ηθογραφικό στοιχείο εἶναι η παρουσίαση του χαρακτήρα της Μορισῶς, γιὰ την οποία αποδίδονται αρκετά χαρακτηριστικά του χαρακτήρα της, ὅπως «παραπονεμένη», «πολύπαθη», «ταλαίπωρη» και «κακότυχη» ἀλλά και κάποια στοιχεία του έντονου οξύθυμου χαρακτήρα της, εξαιτίας των οποίων τσακωνόταν συνεχῶς. Το στοιχείο της θρησκείας αποτελεί και ἐδῶ ηθογραφικό στοιχείο, καθῶς αναφέρεται η σχέση που εἶχε με το Θεό και ο λόγος ενασχόλησής της με τα θεία. Συγκεκριμένα, επειδή ήθελε να απαλύνει τον πόνο της, ασχολήθηκε με την Εκκλησία και τις διάφορες προσφορές που γίνονταν στο χώρο της Εκκλησίας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο κείμενο ὅτι «Γιὰ νὰ μαλακῶς', ἡ ταλαίπωρη, τὸν πόνο της, ἔκαμε στὴν ἀρχὴ νὰ πέση στὰ θεῖα και σὲ ἀγαθοεργίες... Καμπόσες φορὲς εἶχε κάμει κόλλυβα και λειτουργιὲς γιὰ τοὺς πεθαμένους... Μόνο ἐπήγαινε ἀκόμα στὴν Ἐκκλησιά, κ' ἐκολλοῦσε κεράκια στοὺς Ἁγίους.» (Τριανταφυλλόπουλος, 1985, σ.52)

Τέλος, ἓνα ἀκόμη ηθογραφικό στοιχείο που παρατηρεῖται στο ἔργο εἶναι η νοοτροπία των ἀνθρώπων της ελληνικῆς υπαίθρου και συγκεκριμένα ἐδῶ της ηρωίδας, ὅταν παρατήρησε ὅτι το ψυχοκορίτσι της εἶχε φέρει κάποιον ἀγαπητικό μέσα στο σπίτι της , ἐνῶ ἐκείνη ἔλειπε. Οι παραδόσεις ἐκείνης της εποχῆς ἔλεγαν ὅτι δεν επιτρεπόταν κοπέλα που δεν εἶχε παντρευτεί να πάει με κάποιον ἀντρα και να τον φέρει μέσα στο σπίτι της, καθῶς ἦταν ἀμαρτία και ἐπίσης ἐνδιαφερόταν ο νοικοκύρης του σπιτιοῦ γιὰ το τί θα πει ο κόσμος. Εδῶ η Μορισῶ εἶνε ἐξᾶλλη ὅταν το ἔμαθε και ήθελε ὅπως λέει και στο κείμενο «Τῆς ἦρθεν, εὐθύς, νὰ τὴν πετάξῃ ὄζω, ἀφοῦ τὴν γδύσῃ, και νὰ τὴν ἀφήσῃ με τὸ πουκάμισο.» (Τριανταφυλλόπουλος, 1985, σ. 53) Η νοοτροπία του λαοῦ του νησιοῦ τότε ἦταν να μην ατιμάζεται η νέα κοπέλα πριν το γάμο και ἐδῶ ο Παπαδιαμάντης ἀναφέρει τη συγκεκριμένη ηθογραφικὴ παράδοση που κυριαρχοῦσε.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

3.2 Ο ρόλος της γυναίκας

3.2.1 «Η Τελευταία Βαπτιστική»

Η ηρωίδα του έργου, η θεία Σοφούλα, είναι μια γυναίκα αρκετά αρχοντική, καλοσυνάτη και ευσεβής. Ο Παπαδιαμάντης τη χαρακτηρίζει ως «σεβασμία οικοδέσποινα εβδομηκονταετής, με σύνεση, νοικοκυρωσύνη και μεγάλη καρδιά.» Το ότι είχε βαφτίσει μεγάλο αριθμό παιδιών δεν οφειλόταν σε επιπολαιότητα αλλά επειδή είχε «καλό χέρι» και όσα παιδιά βάφτιζε, ζούσαν. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «*Η θεία Σοφούλα ωμοιάζε με την επιμελή ανθοκόμον, ήτις δεν αρκείται να φυτεύη μόνον τα άνθη της, αλλά τα περιθάλλει και τα καταρδεύει. Ηγάπα τα πνευματικά της τέκνα ως τα τέκνα της εγκαρδιακά, τα εθώπευε, τα εφίλευε και τα επαιδαγώγει.*» (Τριανταφυλλόπουλος, 1982, σ.89) Έτσι λοιπόν την περιγράφει ως μια γυναίκα που αγαπούσε τα βαφτιστήρια της, τα εγγόνια και τα δισέγγονά της (Κουτούση-Σύψα, 2015).

Η τραγική μοίρα της επιφυλάσσει να αφήσει το πιο μικρό της βαφτιστήρι σε μια ανεύθυνη δούλα την ώρα που εκείνη έκανε τις κουλούρες και έτσι να χάσει τη ζωή της μέσα στο φρεάτιο, το οποίο αφήνει ανοιχτό. Τα κεντρικά πρόσωπα γύρω από τους παιδικούς θανάτους είναι συνήθως γυναίκες, όπως εδώ η θεία Σοφούλα, η οποία έχει ως χαρακτηριστικό της τα βάσανα, τα πάθη και τους καημούς. Αποδέκτης του τραγικού γεγονότος της απώλειας του παιδιού είναι και εδώ γυναίκα, καθώς αυτή βιώνει έντονα το χαμό του κοριτσιού και στο τέλος με την κίνησή της να πετά κάθε χρόνο στο φρεάτιο την κουλούρα για τη μικρή Σοφούλα, δείχνει τη βαθιά συναισθηματική της ένταση (Κόρκα, 2021).

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

3.2.2 «Η Μαυρομαντηλού»

Ο ρόλος της Μαυρομαντηλούς μέσα στο έργο έχει καθοριστική σημασία, καθώς η γυναίκα αυτή ήταν μια βασανισμένη και πονεμένη γυναίκα που είχε χάσει επτά παιδιά. Η μοίρα τη μεταμόρφωσε σε βράχο εξαιτίας του πόνου που ένιωθε για το χαμό των παιδιών της (Σωφρόνη, 2022). Ο πόνος της γυναίκας στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη πρωταγωνιστεί, καθώς οι περισσότερες γυναικείες φιγούρες είναι γυναίκες που έχουν υποστεί αρκετό πόνο είτε σαν μικρές κοπέλες είτε αργότερα στην ενήλικη ζωή τους. Η μοίρα δείχνει ότι δεν τους φέρεται με τον καλύτερο τρόπο, καθώς σε μια κοινωνία όπως η Σκιάθος έχουν βιώσει την υποδούλωση, τη μείωση της προσωπικότητάς τους και την ύπαρξη πολλών δεινών με τα παιδιά ή τα εγγόνια τους.

Όπως σε κάθε διήγημα του Παπαδιαμάντη, έτσι και εδώ η μορφή της γυναίκας αποτελεί ένα σταθερό σημείο το οποίο δεν αλλάζει και δεν φεύγει από τη Σκιάθο. Οι γυναικείες μορφές στα διηγήματα είναι σταθερές αξίες, όπως εδώ ο βράχος που μαρμάρωσε και αποτέλεσε σκόπελο τόσο για τον ίδιο τον ήρωα του έργου, το Γιαννιό, ο οποίος πήγαινε ως μεγάλος, όπου ψάρευε γύρω από αυτόν το βράχο, σαν να κάτι τον τραβούσε αλλά και καθώς κολυμπάει δείχνει να έχει κουραστεί και να αντιμετωπίζει δυσκολίες, καταφέροντας να φτάσει μέχρι το βράχο, την οποία αγκαλιάζει και φιλάει. Εδώ φαίνεται η σύνδεση του ήρωα με το γυναικείο στοιχείο, το οποίο όμως είναι κάτι άψυχο πλέον, υποδηλώνοντας έτσι την ανάγκη του να φιλήσει μια γυναίκα, κάτι το οποίο δείχνει να του έχει λείψει.

3.2.3 «Η Φαρμακολύττρια»

Η Μαχούλα, η γυναίκα που πρωταγωνιστεί στο διήγημα του Παπαδιαμάντη είναι μια μητέρα με τέσσερις κόρες και ένα γιό, τον οποίο τον έχει ξελογιάσει μια μεγαλύτερη γυναίκα. Ο γιος της, που είναι μόλις 20 χρονών, θέλει να την παντρευτεί ενώ οι αδερφές του είναι ακόμη ανύπαντρες. Το διήγημα δείχνει εμφανώς την προσπάθεια της ηρωίδας να αποτρέψει το γιο της από έναν αποτυχημένο επερχόμενο γάμο, καταφεύγοντας σε θρησκευτικούς τρόπους και

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

υπερφυσικές δοξασίες, όπως τη λύση μαγιών. Η Μαχούλα ταυτίζεται με την Παναγία αλλά και με την Αγία Αναστασία.

Έτσι καταφεύγει στην Αγία Αναστασία τη Φαρμακολύτρια, στην οποία προσεύχεται να λυθούν τα μάγια και προς τιμήν της κυκλώνει επτά φορές με ένα σχοινί γύρω γύρω από την εκκλησία ένα κερί, ζητώντας να βοηθήσει το παιδί της. Η μητέρα θεωρεί αδύνατο το γεγονός ένα παιδί είκοσι χρονών να θέλει να παντρευτεί μια μεγαλύτερή του γυναίκα, για αυτό καταφεύγει στην ιδέα ότι έχει υποστεί μάγια. Ο Παπαδιαμάντης εδώ περιγράφει τη γυναίκα με δαιμονικά στοιχεία, τονίζοντας ιδιαίτερα το υπερφυσικό στοιχείο. Έτσι η γυναίκα προβάλλεται σαν ένα μαγικό στοιχείο, το οποίο συνδέεται με τη φύση (Σωφρόνη, 2022). Η Μαχούλα παρουσιάζεται σαν μια γυναίκα που πασχίζει για το καλό του παιδιού της, προκειμένου να το σώσει από τα μάγια, όπως θεωρεί, της μεγαλύτερης γυναίκας που τον έχει μαγέψει. Η υπέρτατη μέθοδος που έρχεται ενάντια στη θρησκεία είναι η «μυστική λειτουργία», όπως την ονομάζει ο Παπαδιαμάντης, στην οποία καταφεύγει η Μαχούλα και μοιάζει σαν τελετή μαγείας, προκειμένου να λύσει τα μάγια (Τσικέας, 2020).

3.2.4 «Η Θητεία της πενθεράς»

Η γριά Χαρμολίνα παίζει καθοριστικό στην εξέλιξη της ιστορίας αλλά και στη ζωή της οικογένειας. Είναι μια γυναίκα που παντρεύεται γύρω στα 18-19 ετών έναν ναυτικό, ο οποίος όμως πεθαίνει σύντομα. Η περιγραφή που κάνει για το γάμο της είναι ένα γεγονός θλίψης και καταπίεσης, καθώς μέσα στο κείμενο τον χαρακτηρίζει ως μωρία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά «Μίαν μωρίαν φαίνεται ότι έκαμα εις την ζωήν μου, και αυτήν δέν ήμποροῦσα νά την άποφύγω. Άφησα τούς γονεῖς μου νά με πανδρέψουν, επειδή άδύνατον ήτον νά διαβάσω τά μαῦρα γράμματα, τά όποῖα ή Μοῖρα γράφει εις τό κρανίον μας, όπως λέγουν. Καί μίαν φρονιμάδα, ως φαίνεται, έκαμα, ότι δέν άπεφάσισα νά ζαναπανδρευθῶ». (Μιχαλοπούλου, 2012)

Η ηρωίδα είναι μια ικανή γυναίκα, όπως όλες αυτές που παρουσιάζει ο Παπαδιαμάντης στα διηγήματά του και έχει αδυναμία στην κόρη της, για αυτό προσπαθεί να ικανοποιήσει όλες τις επιθυμίες της οικογένειας. Είναι μια γυναίκα που δεν αντιδρά στην εκμετάλλευση και έτσι

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

κλείνεται στον εαυτό της, ενώ παραμερίζει τις δικές της επιθυμίες. (Οικονομοπούλου, χχ). Η τελική της πρόταση με την οποία κλείνει το διήγημα «*Άχ! δὲν ἐγινόμουν καλόγρια!*» δείχνει μια πικρία για όλα αυτά που έχει τραβήξει και η απάντηση του συγγραφέα σε αυτό «*Δυστυχώς δεν υπήρχον πλέον ούτε γυναικεία μοναστήρια εις την χώραν*» δείχνει την απόλυτη καταδίκη την οποία βάζει ο συγγραφέας στην πρωταγωνίστρια, να μην φύγει ποτέ από την καταδικασμένη της μοίρα.

Οι γυναίκες του Παπαδιαμάντη στα διηγήματά του έχουν αυτή τη μορφή, δυναμικές αλλά πονεμένες γυναίκες που κουβαλούν στην πλάτη τους βάσανα, στωικά χωρίς να αντιδρούν, δείχνοντας ένα αγωνιστικό φρόνημα για τη ζωή και παρά τις αντίξοες συνθήκες να συνεχίζουν να αγωνίζονται. Είναι απόλυτα εξαρτημένες από το αντρικό φύλο, όπως εδώ η Χαρμολίνα από το γαμπρό της, καθώς όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο κείμενο «*Εἶχε «γραφῆ σκλάβα» εἰς τὸν γαμβρόν της.*» και μάλιστα ο κόσμος την έλεγε πεθερά του γαμπρού της, «*Εἶς ξένος γείτων, ὅστις ἐγνώριζε τὰ κατ' αὐτήν, καὶ τὴν ἔβλεπε συχνὰ εἰς τὸν δρόμον, ἀλλὰ δὲν εἶχε μάθει ποτὲ ἀκριβῶς νὰ προφέρῃ τ' ὄνομά της, μὴ γνωρίζων πῶς νὰ τὴν ὀνομάζῃ, τὴν ἀπεκάλεσεν: «Ἡ πενθερὰ τοῦ γαμβροῦ της.»*» (Μιχαλοπούλου, 2012)

3.2.5 «Η Φόνισσα»

«Η Φόνισσα» θεωρείται ένα από τα κορυφαία έργα του Παπαδιαμάντη. Ο Παπαδιαμάντης ήταν ιδιαίτερα παρατηρητικός απέναντι στα κοινωνικά φαινόμενα και είχε μια ιδιαίτερη ευαισθησία στο γυναικείο φύλο, λόγω του περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωσε. Όμως παρουσίαζε τη γυναίκα ως μια ιδιαίτερη ψυχοσύνθεση, τραυματισμένη από όρους και κανόνες που της επέβαλε η κοινωνία.

Η γυναίκα εκείνη την εποχή ήταν ένα πρόβλημα για την οικογένεια, καθώς δεν είχε ανθρώπινα δικαιώματα και θεωρούταν βάρος. Μπορεί να ήταν παραγωγική για την οικογένεια, όμως το γεγονός ότι έπρεπε να παντρευτεί, γεννούσε πολλά προβλήματα. Ήταν απαξιωμένη, αμόρφωτη και καταπιεσμένη (Χατζηγεωργιάδης, 2019). Ο ρόλος της Χαδούλας-Φραγκογιαννούς στη *Φόνισσα* διαμορφώνεται με βάση αυτά τα κοινωνικά κριτήρια. Αρχικά

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

από την αρχή του έργου αναφέρει αναλυτικά τη θέση που κατείχε η Φραγκογιαννού στην κοινωνία από την παιδική της ηλικία «Όταν ήτο παιδίσκη, υπηρετεί τους γονείς της. Όταν υπανδρεύθη, έγινε σκλάβα του συζύγου της [...] όταν απέκτησε τέκνα, έγινε δούλα των τέκνων της. Όταν τα τέκνα της απέκτησαν τέκνα, έγινε πάλιν δουλεύτρια των εγγόνων της» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.417), διασαφηνίζοντας ακριβώς το ρόλο που κατείχε. Η γυναίκα αυτή λοιπόν παρατηρεί ότι η ζωή της πάντα καθοριζόταν από επιλογές τρίτων και ποτέ δεν είχε δική της βούληση έως τότε. Στη συνέχεια η γυναίκα αυτή συγκρούεται με το κοινωνικό περιβάλλον της σκιαθίτικης κοινωνίας και αντιδρά σε όλο αυτό (Γκασούκα, 1998). Έτσι ο Παπαδιαμάντης κατανοεί την περιθωριοποίηση που βιώνει η γυναίκα και την άνιση κατανομή των ρόλων σε βάρος των γυναικών, οι οποίες ζουν σαν υπόδουλες στις πατριαρχικές κοινωνίες και τις παρουσιάζει να θέλουν να ξεφύγουν από αυτό.

Η εξηντάχρονη γριά Χαδούλα Φραγκογιαννού, σύζυγος και μητέρα, πνίγει τα εγγόνια της, έτσι ώστε να μην υποφέρουν όταν μεγαλώσουν και αυτές σαν αυτή, χρησιμοποιώντας όμως ανορθόδοξα το θάνατο, ως μέσο λύτρωσής τους. Αντιμετωπίζει το ηθικό πρόβλημα και το έγκλημα με κοινωνικούς και φυσικούς όρους και συμπεραίνει ο ίδιος ο συγγραφέας στο τέλος ότι η κοινωνική κατάσταση της γυναίκας ήταν η αιτία που διαταράχθηκε η φυσική της ισορροπία. Έμμεσα δείχνει δηλαδή ότι το έγκλημα συνέβαλε στην αποκατάσταση της αδικίας και ότι τελικά ήταν για καλό, με στόχο να μην οδηγηθούν τα κορίτσια στον εξευτελισμό της προσωπικότητάς τους (Γκασούκα, 1998).

Ο τρόπος που την παρουσιάζει είναι ως ένα αντιδραστικό άτομο στο κατεστημένο της εποχής αλλά κυρίως ως μια κλασική γυναίκα της εποχής που έζησε ο Παπαδιαμάντης, μέσα σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία. Τη δείχνει σκληρή αλλά ταυτόχρονα ευαίσθητη και με έντονους προβληματισμούς για τη θέση της γυναίκας εκείνη την εποχή. Η Φραγκογιαννού είναι το σύμβολο καταπίεσης των γυναικών των αγροτικών, εργατικών και λαϊκών τάξεων, σε μια εποχή κατά την οποία οι γυναίκες στερούνταν πολλές ελευθερίες, καταδικάζοντας η ίδια τη μοίρα των κοριτσιών σε φυσικό θάνατο πριν η κοινωνία τα οδηγήσει σε ένα αργό και βασανιστικό θάνατο που θα βίωναν με τα χρόνια (Χατζηγεωργιάδης, 2019). Έτσι ο Παπαδιαμάντης θέλησε μέσω της αρνητικής ηρωίδας να αναδείξει την καταπίεση που βίωναν όλες οι γυναίκες εκείνης της εποχής.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Αρχικά ο αφηγητής, διαβάζοντας το έργο, νιώθει σοκαρισμένος, έπειτα εκνευρισμένος και στο τέλος νιώθει λύπηση για τη Φραγκογιαννού. Ο Παπαδιαμάντης την τοποθετεί να σκοτώνει με συγκεκριμένη αιτία, όμως δείχνει να νιώθει ένοχη όταν το κάνει, να την κυνηγούν οι πέτρες, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο έργο «και ανεσήκωνε πέτρες τινά διά να τα κυνηγήση», η θάλασσα φωνάζει το όνομά της σαν να είναι κάτι υπερφυσικό, η οποία κρίνει με βάση την ηθική και όχι την ανθρώπινη φύση. Θεωρεί ότι ο φυσικός θάνατος διαρκεί λίγα λεπτά, ενώ ο κοινωνικός θάνατος διαρκεί δεκαετίες (Χατζηγεωργιάδης, 2019). Σύμφωνα με τον Άγγελο Τερζάκη (1941), «Ο Παπαδιαμάντης κοιτάζει αντικειμενικά τη Φραγκογιαννού και δεν νιώθει την ανάγκη να την κάνει ατομικό του εκπρόσωπο, γιατί κανένα πρόβλημα ηθικό δεν έχει να της διοχετεύσει. Δεν το χρειάζεται το στόμα της για να μιλήσει αυτός ο ίδιος. Τη χειραγωγεί έτσι με σιγουριά προς την αντικειμενική της συνέπεια, της ρωμιάς χωριάτισσας που φτάνει στο σημείο να συγχύσει ευκολότατα το εγκληματικό της ψυχόρμητο με τη θρησκευτική επιταγή της συνείδησής της».

Πολύ σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της κοινωνικής θέσης της Φραγκογιαννούς είναι οι αναμνήσεις που αναλύει την ώρα της αγρυπνίας πάνω από την κούνια του βρέφους. Σε αυτές αναφέρει το αρχικό πρόσωπο που της υπέδειξε τη θέση της στην κοινωνία ως γυναίκα, η οποία ήταν η μητέρα της. Μια γυναίκα σκληρή όπως η ίδια που δεν της έδωσε ποτέ μητρική στοργή της δημιούργησε έντονα παιδικά τραύματα και της έδωσε μικρή προίκα όταν παντρεύτηκε, καταδικάζοντάς την έτσι σε φτώχεια. Ήταν μια «μάναστριγγλα», όπως τη χαρακτήρισε, και την καταδίκασε να παντρευτεί έναν άντρα ασήμαντο και άβουλο, στον οποίο όμως έπρεπε να υποτάσσεται γιατί έτσι το επιτελούσε η κοινωνία (Γκασούκα, 1995).

Η Φραγκογιαννού καταλήγει στην εκτίμηση ότι αιτία για όλα τα δεινά που έχει πάθει είναι το φύλο της και ο γάμος, από τον οποίο γεννιούνται κορίτσια, όπως αναφέρει στο έργο χαρακτηριστικά «Και άλλοτε πάλιν την ήκουσαν να δογματίζη ότι ο άνθρωπος δεν συμφέρει να κάμνη πολλά κορίτσια και ότι το καλλίτερον είναι να μην πανδρεύεται κανείς!» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.420) Ο Παπαδιαμάντης προσδίδει στο χαρακτήρα της ανδρικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να μην μοιάζει με γυναίκα, αναφέροντας χαρακτηριστικά «είναι καλοκαμωμένη, με αδρούς χαρακτήρας, με ήθος ανδρικών και με δύο μικράς άκρας μύστακος

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

άνω των χειλέων της.» (Τριανταφυλλόπουλος, 1984, σ.417) Έτσι την παρουσιάζει ως μια γυναίκα με πολλές δυνατότητες που για εκείνη την εποχή δεν μπορούσε να εξελιχθεί περισσότερο.

Συνεπώς η κοινωνική θέση που κατείχε η γυναίκα εκείνη την εποχή είναι ότι ήταν στο περιθώριο της κοινωνίας. Ήταν υποχρεωμένη να δεχτεί για άντρα αυτόν που της επέλεξαν οι γονείς της, χωρίς να έχει η ίδια άποψη και ο γάμος ήταν συμφωνία ανάμεσα στον πατέρα και στον γαμπρό. Τέλος η θέση της γυναίκας έτσι όπως περιγράφεται μέσα στο έργο ήταν να υπηρετεί την οικογένειά της σε όλα τα χρόνια της ζωής της και πάντοτε ελεγχόταν αρχικά από τον πατέρα και στη συνέχεια από το σύζυγο.

3.2.6 «Η Αποσώστρα»

Ο χαρακτήρας της Μορισώς μιλάει για μια απλοϊκή και αγράμματη γυναίκα, η οποία ήταν πολύ δυστυχημένη, καθώς έχασε τον άντρα της νωρίς και για μια πολύπαθη και άτυχη γυναίκα, η οποία έχασε τα δύο αγόρια και τη μοναχοκόρη της. Είναι μια μόνη γυναίκα, η οποία νιώθει έντονη τη μοναξιά και την οποία προσπαθεί να την πολεμήσει. Προσπαθεί να εξασφαλίσει τα γεράματά της με το μέγαλωμα των ψυχοπαιδιών της και παρουσιάζεται ευάλωτη στις προτροπές του περίγυρού της. Είναι ευέξαπτη, οξύθυμη και ισχυρογνώμων, τσακώνεται συνεχώς με τους συγχωριανούς της ως αποτέλεσμα να απομακρύνεται από αυτούς. Η κακοτυχία της ζωής της την οδήγησε να γίνει αποσώστρα, δηλαδή τελείωσε με τα λόγια της, και η αγραμματοσύνη της ήταν μερικοί από τους παράγοντες που την οδήγησαν σε αυτή την κατάσταση.

Η απότομη και οξύθυμη συμπεριφορά της οδήγησε τα ψυχοπαίδια που μεγάλωνε να απομακρυνθούν, με αποτέλεσμα να μείνει πάλι μόνη της, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως ότι είχε κάνει στη ζωή της δεν είχε καλό τέλος. Μοναδική της απόλαυση έγινε τελικά ο σχολιασμός των συγχωριανών της, φτιάχνοντας διάφορα διασκεδαστικά στιχάκια, προκειμένου να περνάει την ώρα της. Όμως η νέα αυτή ασχολία δεν διήρκησε πολύ αφού η Μορισώ πέθανε μετά από λίγο καιρό. Τέλος ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει ο

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Παπαδιαμάντης την ηρωίδα του είναι να της αποδίδει έναν δυναμισμό, όταν τη δείχνει να παλεύει για τη ζωή της, ενώ την παρουσιάζει και ως τη «γυναικούλα» του λαού που ζει μια ζωή μίζερη. Είναι πολύ καλή στο κουτσομπολιό, καθώς αυτό είναι ένα αδιέξοδό της το οποίο την ανακουφίζει και την κάνει ξεχωριστή προσωπικότητα. Προτρέπει τον αναγνώστη όχι να την αντιπαθήσει αλλά να τη δει με συμπάθεια και να τη λυπηθεί.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Δημιουργικό Μέρος

4. Προτεινόμενη διδασκαλία ενός εκ των διηγημάτων του Παπαδιαμάντη

4.1 Εκπαιδευτικό σενάριο του διηγήματος «Η Φόνισσα»

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

Νεοελληνική Γλώσσα

Ε' Δημοτικού

ΤΙΤΛΟΣ

«Διεισδύοντας στη Φόνισσα»

ΡΑΜΜΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

Το παρόν διδακτικό σενάριο δημιουργήθηκε ως μέρος των υποχρεώσεών μου στο πλαίσιο ολοκλήρωσης των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο ΕΑΠ.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

- **Τίτλος:** «Διεισδύοντας στη Φόνισσα»
- **Δημιουργός:** Ράμμου Ιωάννα
- **Γνωστικό αντικείμενο:** Γλώσσα (Σχολικό Βιβλίο του μαθητή της Ε' Δημοτικού)
- **Διδακτική Ενότητα:** Ενότητα 9 «Βιβλία-Βιβλιοθήκες»
- **Προτεινόμενη τάξη:** Ε' Δημοτικού
- **Χρονολογία:** Φεβρουάριος 2024

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

- **Χρονική διάρκεια:** 8 διδακτικές ώρες
- **Χώρος:** Σχολική τάξη

Προ απαιτούμενες γνώσεις μαθητών/τριών

Οι μαθητές/τριες να κατέχουν τις βασικές γνώσεις του Η/Υ(επεξεργασία κειμένου Microsoft Word, αποθήκευση αρχείων, χειρισμός browser και youtube), να έχουν γνώση του εκπαιδευτικού λογισμικού Pixton και να μπορούν να το χρησιμοποιούν.

Προϋποθέσεις υλοποίησης-εκπαιδευτικά υλικά/λογισμικά/εφαρμογές

Η εφαρμογή που θα χρησιμοποιηθεί είναι η διαδικτυακή εφαρμογή ψηφιακού κόμικ (Pixton) για τη δημιουργία ψηφιακού κόμικ από τους ίδιους τους μαθητές, παρουσιάζοντας το δικό τους χαρακτήρα.

Απαιτούμενα μέσα/εξοπλισμός

Σχολική αίθουσα, laptop (1 για κάθε ομάδα), σχολικό εγχειρίδιο, σύνδεση στο διαδίκτυο, βιντεοπροβολέας, κόλλες Α4, στυλόι, φωτοτυπίες

Εφαρμογή στην τάξη

Το παρόν διδακτικό σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Περίληψη διδακτικού σεναρίου

Το παρόν διδακτικό σενάριο αποτελεί πρόταση διδασκαλίας της νουβέλας «Η Φόνισσα» του Α. Παπαδιαμάντη, μέσω χρήσης ΤΠΕ μέσα στη σχολική τάξη και εφαρμόζει ομαδοσυνεργατική μέθοδο διδασκαλίας. Στόχος του σεναρίου είναι η ενασχόληση και μελέτη των βασικών χαρακτηριστικών της γραφής του Α. Παπαδιαμάντη από τους μαθητές και η πρακτική τους εφαρμογή πάνω στο συγκεκριμένο αριστουργηματικό διήγημα. Στα

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

πλαίσια της ενότητας 9 «Βιβλία-Βιβλιοθήκες» της Γλώσσας της Ε' Δημοτικού, στην υποενότητα «Α' σκέλος Σκυταλοδρομίας», οι μαθητές ενός τμήματος (24 μαθητές) χωρίζονται σε 6 ομάδες των 4 ατόμων. Την πρώτη διδακτική ώρα, πραγματοποιείται μια εισαγωγική αναφορά στη ζωή και το έργο του Παπαδιαμάντη από τον εκπαιδευτικό και στη συνέχεια οι μαθητές παρακολουθούν το ντοκιμαντέρ της Σπ. Πυρπύλη με τίτλο «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911)». Τις επόμενες δύο διδακτικές ώρες διανέμονται στην κάθε ομάδα ένα από τα έξι πρώτα κεφάλαια του έργου «Η Φόνισσα» (Κεφάλαιον Α'-ΣΤ') και τους ζητείται να εντοπίσουν τον τόπο, το χρόνο, τους ήρωες, τον αφηγητή, τα ήθη και έθιμα που παρουσιάζονται σχετικά με το νησί της Σκιάθου, αν υπάρχουν, τα τοπωνύμια που χρησιμοποιούνται και πώς εμφανίζεται η πρωταγωνίστρια στο κάθε κεφάλαιο από το συγγραφέα. Στο τέλος απαντούν στο ερώτημα αν τους άρεσε το απόσπασμα που μελέτησαν και γιατί. Όλα αυτά τα καταγράφουν σε ένα κατάλογο σε χαρτί και στη συνέχεια μέσω χρήσης του Η/Υ τα διαμορφώνουν σε ένα αρχείο Word. Την επόμενη διδακτική ώρα παρουσιάζει η κάθε ομάδα τα αποτελέσματά της και τις άλλες δύο διδακτικές ώρες επιλέγεται από κάθε ομάδα να επιλέξει έναν ήρωα του έργου και να τον παρουσιάσει φτιάχνοντας κόμικ μέσω της εφαρμογής Pixton. Την επόμενη διδακτική ώρα οι ομάδες παρουσιάζουν το χαρακτήρα που επέλεξαν με τη βοήθεια του προτζέκτορα και της εφαρμογής Pixton. Την τελευταία διδακτική ώρα δίνονται φύλλα εργασίας στην κάθε ομάδα με αντιστοιχήσεις, απαντήσεις σωστού λάθους και σταυρόλεξα για να διαπιστωθεί κατά πόσο κατανοήθηκαν όσα μελετήθηκαν.

Σκοποί διδακτικού σεναρίου:

Γενικός Στόχος

Η ενασχόληση και μελέτη των βασικών χαρακτηριστικών της γραφής του Α. Παπαδιαμάντη από τους μαθητές και η πρακτική τους εφαρμογή πάνω στο συγκεκριμένο διήγημα.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Ειδικοί σκοποί:

Ως προς το γνωστικό αντικείμενο

- Να γνωρίσουν τη ζωή και τις ιδιαιτερότητες του Α. Παπαδιαμάντη.
- Να εξοικειωθούν οι μαθητές με το διήγημα και την ανάλυσή του.
- Να ανιχνεύσουν τον τρόπο παρουσίασης ηθογραφικών στοιχείων της πατρίδας του Παπαδιαμάντη μέσα στο κείμενο.
- Να ερμηνεύσουν τη στάση του Α. Παπαδιαμάντη απέναντι στο ρόλο και την παρουσίαση της γυναίκας.
- Να φτιάξουν θεατρικά ένα χαρακτήρα του έργου, δημιουργώντας το δικό τους κείμενο και να τον παρουσιάσουν.

Ως προς τη χρήση νέων τεχνολογιών και ψηφιακών μέσων

- Να κατανοήσουν τη σπουδαιότητα των ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- Να εξοικειωθούν με τη χρήση Τ.Π.Ε και να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις.
- Να μάθουν να δουλεύουν ψηφιακά εργαλεία, όπως το Pixton για τη συγκρότηση της δικής του ψηφιακής ιστορίας του χαρακτήρα που θα επιλέξουν να παρουσιάσουν.

Ως προς τη μαθησιακή διαδικασία

- Να ενισχυθεί η κριτική σκέψη και η δημιουργικότητα των μαθητών.
- Να δουλέψουν σε ομάδες, να μάθουν να μοιράζουν ρόλους και να συνεργάζονται μεταξύ τους.
- Να επικοινωνούν και να επιλύουν τυχόν προβλήματα στα πλαίσια της ομάδας.
- Να σχηματίζουν σταδιακά τη γνώση μέσω της αυτενέργειας.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Διδακτική Πορεία και Φάσεις διδασκαλίας

1. 1η Φάση (1 διδακτική ώρα)

Την πρώτη διδακτική ώρα, η οποία λαμβάνει χώρα στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές ενός τμήματος (24 μαθητές) χωρίζονται σε 6 ομάδες των 4 ατόμων. Σε κάθε ομάδα διανέμονται ρόλοι για κάθε μέλος της ομάδας: το ρόλο του χειριστή ηλεκτρονικού υπολογιστή, το ρόλο του συντονιστή-αρχηγού της ομάδας, το ρόλο του εμπνευστή της ομάδας, ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για την τήρηση του χρονοδιαγράμματος υλοποίησης των δράσεων της ομάδας και το ρόλο του γραμματέα, ο οποίος αναλαμβάνει να κρατήσει σημειώσεις και να συνθέσει στο τέλος με τη βοήθεια της υπόλοιπης ομάδας την εργασία. Στη συνέχεια πραγματοποιείται μια εισαγωγική αναφορά στη ζωή και το έργο του Παπαδιαμάντη από τον εκπαιδευτικό και ακολούθως οι μαθητές παρακολουθούν μέσω του laptop που έχουν πάνω στο θρανίο το ντοκιμαντέρ της Σπ. Πυρπύλη με τίτλο «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911)».

Για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα θα χρησιμοποιηθεί ο παρακάτω σύνδεσμος:

<https://www.youtube.com/watch?v=6eWKUxuNfRg>

2. 2η Φάση (2 διδακτικές ώρες)

Τις επόμενες δύο διδακτικές ώρες, οι μαθητές/τριες ανοίγουν το φάκελο «Η Φόνισσα Κεφάλαια (Α΄-ΣΤ΄)» που βρίσκεται στην Επιφάνεια Εργασίας του υπολογιστή τους και ζητείται στην κάθε ομάδα να ανοίξει ενός από τα έξι πρώτα κεφάλαια του έργου, ανάλογα με το ποιο θα τους ζητήσει ο εκπαιδευτικός. Αφού διαβάσουν το κεφάλαιο προσεκτικά, τους ζητείται να εντοπίσουν τον τόπο, το χρόνο, τους ήρωες, τα ήθη και έθιμα που παρουσιάζονται σχετικά με το νησί της Σκιάθου, αν υπάρχουν, τα τοπωνύμια που χρησιμοποιούνται και πώς εμφανίζεται η πρωταγωνίστρια στο κάθε κεφάλαιο από το συγγραφέα. Στο τέλος απαντούν στο ερώτημα αν τους άρεσε το απόσπασμα που μελέτησαν και γιατί. Όλα αυτά τα καταγράφουν σε ένα κατάλογο σε χαρτί και στη συνέχεια μέσω χρήσης του Η/Υ τα διαμορφώνουν σε ένα αρχείο Word.

3. 3η Φάση (1 διδακτική ώρα)

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

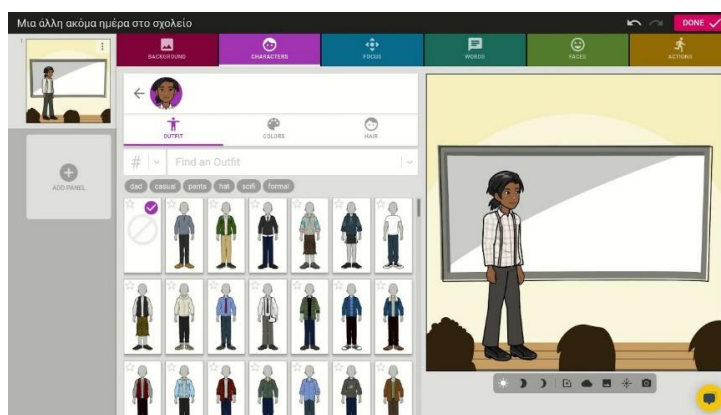
Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Σε αυτή τη διδακτική ώρα η κάθε ομάδα παρουσιάζει τα αποτελέσματά της μέσω του προτζέκτορα και αναλύει τα χαρακτηριστικά που διαφαίνονται μέσω των απαντήσεών τους για τη γραφή του Παπαδιαμάντη.

4. 4^η Φάση (2 διδακτικές ώρες)

Τις δύο διδακτικές ώρες επιλέγεται από κάθε ομάδα ένας ήρωας του έργου και ζητείται να τον παρουσιάσει φτιάχνοντας κόμικ μέσω της εφαρμογής Pixton. Κατά τη διάρκεια αυτής δραστηριότητας, οι μαθητές χρησιμοποιούν το laptop και ο εκπαιδευτικός παίζει το ρόλο του εμπυχωτή και καθοδηγητή, πηγαίνοντας πάνω από κάθε ομάδα για να δει πώς δουλεύει και αν χρειαστεί να βοηθήσει σε τυχόν απορίες των μαθητών. Δίνονται στους μαθητές οδηγίες για τη δραστηριότητα που θα ακολουθήσει και τους ζητείται να παρακολουθήσουν ένα βίντεο στον ακόλουθο σύνδεσμο, σχετικά με το πώς λειτουργεί η εφαρμογή:

(<https://www.youtube.com/watch?v=zZcY2uJ1wZM>)

Αφού παρακολουθήσουν τις οδηγίες και εκφράσουν τις απορίες τους, ανοίγουν τον ακόλουθο σύνδεσμο και ξεκινούν να φτιάχνουν την ιστορία κόμικ με τον ήρωα που επέλεξαν από το απόσπασμα που μελέτησαν:

(<https://app.pixton.com/#/solo>)

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

5. 5^η Φάση (1 διδακτική ώρα)

Σε αυτή την ώρα οι ομάδες παρουσιάζουν το χαρακτήρα που επέλεξαν με τη βοήθεια του προτζέκτορα και της εφαρμογής Pixton. Σηκώνεται μια ομάδα και παρουσιάζει το κόμικς που έφτιαξε με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, αν χρειαστεί.

6. 6^η Φάση (1 διδακτική ώρα)

Την τελευταία διδακτική ώρα δίνονται φύλλα εργασίας στην κάθε ομάδα με αντιστοιχήσεις, απαντήσεις σωστού λάθους και σταυρόλεξα για να διαπιστωθεί κατά πόσο κατανοήθηκαν όσα μελετήθηκαν (βλ. παράρτημα).

4.2 Συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση θα μπορούσε να είναι αρκετά ενδιαφέρουσα για τους μαθητές, καθώς συμβάλλει στην αυτενέργεια των μαθητών για την κατάκτηση της νέας γνώσης, στην ομαδοσυνεργατική μάθηση των μαθητών και στην ενεργητική εμπλοκή όλων των μαθητών στη διαδικασία της μάθησης, καθώς με το διαμοιρασμό ρόλων συμμετέχουν όλοι οι μαθητές μιας ομάδας στη μάθηση. Η χρήση της τεχνολογίας αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο μάθησης, καθώς τους προσφέρει ενεργή συμμετοχή και διερεύνηση προγραμμάτων του υπολογιστή, όπως το Pixton, ενώ τους δίνει και τη δυνατότητα να αυτενεργήσουν, δημιουργώντας μέσω του υπολογιστή κάτι δικό τους σαν ομάδα.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Στόχος της διδακτικής πρότασης είναι η μετατροπή της στατικής διδασκαλίας σε διδασκαλία αλληλεπίδρασης και ομαδοσυνεργασίας, θέτοντας το ΤΠΕ ο εκπαιδευτικός ως ένα αποτελεσματικό μαθητοκεντρικό εργαλείο που προάγει το θετικό κλίμα μέσα στην τάξη. Έτσι ο συγκεκριμένος τρόπος διδασκαλίας είναι πιο αποτελεσματικός από τον παραδοσιακό, καθώς ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει το ρόλο του συμβούλου και καθοδηγεί τους μαθητές και οι μαθητές δουλεύουν σε ομάδες και μολονότι υπάρχει σχετικός θόρυβος, αυτό δεν εμποδίζει τη μάθηση αλλά προάγει την ενεργή συμμετοχή των μαθητών, χωρίς να μένουν παθητικοί δέκτες της νέας γνώσης.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Επίλογος

Είναι πασιφανές ότι το έργο του Παπαδιαμάντη ασκεί μια ιδιότυπη γοητεία σε κάθε αναγνώστη, καθώς μέσω της ηθογραφίας, του ρεαλισμού του και του έντονου θρησκευτικού στοιχείου στα διηγήματά του, προσπάθησε να αποδώσει μια λυρική και ποιητικότητα στα έργα του. Η ποιητικότητα αυτή έχει να κάνει με το διαφορετικό τρόπο, με τον οποίο έβλεπε τον κόσμο και τον αποτύπωνε στα διηγήματά του, μιλώντας για την υψηλή θέση της γυναίκας που ο ίδιος θεωρούσε ότι θα έπρεπε να έχει και την εξύψωνε σημαντικά μέσα στα έργα του, κάτι το οποίο αντιτίθεται με την τάση της εποχής και του υπόλοιπου κόσμου. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του έργου του είναι ότι ο Παπαδιαμάντης ψυχογραφούσε τους χαρακτήρες του, εστιάζοντας βαθιά στην ψυχή τους και παρουσιάζοντας τον εσωτερικό τους κόσμο.

Η Σκιάθος είναι το αγαπημένο του νησί, από το οποίο αντλεί τις παιδικές του αναμνήσεις, τα βιώματά του, τα οποία νοσταλγεί και τα μετουσιώνει σε αφηγηματικό υλικό. Περιγράφει λυρικά όμορφες εικόνες από το φυσικό περιβάλλον του νησιού του αλλά και όμορφα τοπία με λιμανάκια, ακρογιάλια και αμμουδιές, αποτυπώνοντας έτσι μια φυσιολατρική διάθεση στα διηγήματά του. Η αντίθεση με την Αθήνα είναι ότι αποτελεί ένα μέρος που απουσιάζει η ποιητικότητα και τα διηγήματά του είναι πιο απλά και πιο πεζά χωρίς την λυρική διάθεση των σκιαθίτικων διηγημάτων.

Η γυναίκα έχει ένα συγκεκριμένο ρόλο στην κοινωνία και ο Παπαδιαμάντης προσπαθεί αυτόν να τον σπάσει και να τη θέσει σε μια διαφορετική θέση από ό,τι είναι. Έτσι μέσα από το έργο του Παπαδιαμάντη αντλούνται στοιχεία που βοηθούν να διερευνηθεί η κοινωνική θέση των Ελληνίδων γυναικών του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα τόσο στο νησί του όσο και στην Αθήνα. Κάθε είδους γυναίκα οποιασδήποτε ηλικίας επιτελεί ένα συγκεκριμένο σκοπό μέσα στην οικογένεια ενώ η εποχή την οποία περιγράφεται τη θέτει στο περιθώριο της κοινωνίας χωρίς να έχει προσωπική ζωή και δικαιώματα. Συνεπώς όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά του έργου του διερευνήθηκαν σε βάθος στην εν λόγω εργασία και αναμφισβήτητα κατέληξα στην παραδοχή ότι ο Παπαδιαμάντης αποτέλεσε μια σπουδαία μορφή της νεοελληνικής πεζογραφίας.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Παράρτημα: «Φύλλο Εργασίας Σεναρίου»

Φύλλο Εμπέδωσης σχετικά με τη «Φόνισσα»

1. Απαντήστε με (Σ) για όσες από τις προτάσεις είναι σωστές και (Λ) για όσες προτάσεις είναι λανθασμένες.

- Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης παρουσιάζει τη Φραγκογιαννού ως νέα. ( )
- Η Φραγκογιαννού αποφασίζει να σκοτώσει το μικρό κορίτσι γιατί η ζωή του θα είναι άσχημη μετά από χρόνια. ( )
- Η ιστορία της Φραγκογιαννούς εκτυλίσσεται στη Σκόπελο, τη γενέτειρα του Παπαδιαμάντη. ( )
- Η Φραγκογιαννού είχε ζήσει μια ζωή χαρούμενη χωρίς βάσανα. ( )

2. Κάντε τις παρακάτω αντιστοιχίσεις.

Φραγκογιαννού	•	•	κακιά
Μάνα Φραγκογιαννούς	•	•	διηγηματογράφος
Παπαδιαμάντης	•	•	βασανισμένη

3. Απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις με 2-3 προτάσεις.

Τι ίσχυε εκείνη την εποχή για τη θέση της γυναίκας, με βάση τα όσα διαβάσατε στο απόσπασμα;

.....
.....

Πώς θα χαρακτηρίζατε τη Φραγκογιαννού με 3 λέξεις;

.....

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Beaton, R. (2015). *Η ιδέα του έθνους στην ελληνική λογοτεχνία. Από το Βυζάντιο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Άγρας, Τ. (1936). Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Στο Γ.Φαρίνου-Μαλαματάρη (Επιμ.), *Εισαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη: επιλογή κριτικών κειμένων* (σ. 129-142). Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Αθανασόπουλος, Ε., Κοκκινάκη, Ε. & Μπίστα, Π. (2013). *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (Α, Β, Γ Γυμνασίου). Η πεζογραφία. Ενότητα 6: Η νεότερη περίοδος της Νεοελληνικής λογοτεχνίας (1880-1930)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σ.87-88, 91-92. Ανακτήθηκε 11 Φεβρουαρίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2330/Istoria-Neoellinikis-Logotechnias_A-B-G-Gymnasiou_html-apli/index_06_01b.html

Γκασούκα, Μ. (1995). *Η κοινωνική θέση των γυναικών στο έργο του Παπαδιαμάντη* (Δημοσιευμένη Διδακτορική Διατριβή). Αθήνα, σ. 151-154, 158-161. Ανακτήθηκε στις 5 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/didaktorikes-diatrives>

Δημητρακόπουλος, Φ. (2001). *Λεύκωμα Παπαδιαμάντη. 2001 έτος Παπαδιαμάντη (1851-1911)-150 χρόνια από τη γέννησή του*. Αθήνα: Ergo.

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Δημητρίου, Δ. (2020). *Πεζογραφία του 1880: Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης και Γεώργιος Βιζυηνός*. Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος, σ. 2-3. Ανακτήθηκε 5 Μαΐου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.academia.edu/45015836/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ_ΥΛΙΚΟ_Ρεαλισμός_Νατουραλισμός_Ηθογραφία_Αλέξανδρος_Παπαδιαμάντης_Γεώργιος_Βιζυηνός_χειμερινό_2020

Δροσίνης, Γ. (1940). *Σκόρπια φύλλα της ζωής μου*. χ.τ: Εκδόσεις Ι. Ν. Σιδέρης, σ.158

Ερωτοκρίτου, Α. (2010). *Διηγήματα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη-Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου.

Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλκιάς, Π. (2007). *Γλώσσα Ε' Δημοτικού α' τεύχος Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Καρατζαφέρη, Π. (2021). *Η συμβολή της ψηφιακής αφήγησης στη Λογοτεχνία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: μια διαφορετική διδακτική προσέγγιση στο έργο του Παπαδιαμάντη* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σ. 36-39. Ανακτήθηκε 12 Φεβρουαρίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/73318>

Καρατζογιάννη, Μ. (2020). *Η ηθογραφική, εκπαιδευτική και δραματουργική αξία του «Αμαρτήματος της μητρός μου» του Γ. Βιζυηνού* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σ.4. Ανακτήθηκε 11 Φεβρουαρίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://apothesis.eap.gr/archive/download/c2ef66b3-9f2b-461d-8b51-e448ed111444.pdf>

Κοκόλης, Α. Ξ. (1993). *Για τη Φόνισσα του Παπαδιαμάντη. Δύο μελετήματα*. Αθήνα: University Studio Press

Κοπιδάκης, Ζ. Μ. (2007). *Εν λόγω ελληνικώ...* Αθήνα: Ίκαρος

Κόρκα, Ν. (2021, 29 Δεκεμβρίου). «Το τεκνίον ηγωνιά και επνευστιά»: η απεικόνιση της παιδικής θνησιμότητας σε διασκευές των διηγημάτων του Παπαδιαμάντη στη Νεοελληνική

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

για παιδιά και νέους. *Ελεύθερο Θέμα*, σ.7-9. Ανακτήθηκε 27 Απριλίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://journals.lib.uth.gr/index.php/keimena/article/view/798>

Κουτούση-Σύψα, Μ. (2015, 2 Φεβρουαρίου). *Χριστούγεννα με τους ήρωες του Παπαδιαμάντη, τ.94, Δεκέμβριος 2003*. Ανακτήθηκε 5 Μαΐου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.parembasis.gr/index.php/el/menu-teyxos-94/2735-2003-94-11>

Λιάκας, Π. (2016). *Οι αδυναμίες γνωστών λογοτεχνών (Α' μέρος)*. Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.literature.gr/i-adinamies-gnoston-logotechnon-a-meros-tou-panteli-liaka/>

Μανωλάς, (2016). *Η γυναίκα στο έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*. Κεφάλαιο 1^ο. Ανακτήθηκε 3 Δεκεμβρίου, 2022, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://docplayer.gr/2754051-I-gynaika-sto-ergo-toy-alexandroy-papadiamanti.html>

Μιχαλοπούλου, Σ. (2012). *Το πρόβλημα του κακού στο έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (Δημοσιευμένη Μεταπτυχιακή Εργασία)*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, σ. 39-40. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://ikee.lib.auth.gr/record/135993/?ln=el>

Μουλλάς, Π. (1999). Το διήγημα, αυτοβιογραφία του Παπαδιαμάντη. Στο Π. Μουλλάς (επιμ.) *Αυτοβιογραφούμενος*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», κα'-κβ'. Ανακτήθηκε 12 Φεβρουαρίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?details=46

Παγανός, Γ., Δ. (2002). *Η Νεοελληνική πεζογραφία (Πρώτος Τόμος)*. Θεωρία και Πράξη. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κώδικας.

Πανσέληνος, Α. (2001). Εμείς ως κοινό του Παπαδιαμάντη. *Περ.Η Λέξη*, τχ162, σ.173

Παπαδοπούλου, Κ. (2021, 4 Ιανουαρίου). Η γυναίκα στα διηγήματα του Α. Παπαδιαμάντη: Από το ασθενές νεόφυτο στην απλή θυγατέρα της Εύας. *GRTimes.gr*. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.grtimes.gr/ellada/voreia-ellada/i-gynaika-sta-diigimata-toy-a-papadiamanti-apo>

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Παππάς, Φ. (2011). «Προς βιοπορισμόν»: Οι μεταφραστικές επιλογές και υποχρεώσεις του Αλ. Παπαδιαμάντη. Στον Α. Μαντά (επιμ.), *Ο Παπαδιαμάντης μεταφράζων και μεταφραζόμενος, Πρακτικά Γ' διεθνούς συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, 7-8 Οκτωβρίου 2011* (σσ.). Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος. Ανακτήθηκε στις 22 Ιουνίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>

Παππάς, Φ. (2018). 1883: Έτος-σταθμός στην ιστορία της ελληνικής πεζογραφίας, Στο Ζ. Γαβριηλίδου (επιμ.), *Ταυτότητες: γλώσσα και λογοτεχνία/ Identities: Language and Literature, Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου για τα 20 χρόνια λειτουργίας του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ.*(σ.437-450). Κομοτηνή: Εκδόσεις Σαΐτα. Ανακτήθηκε στις 20 Ιουνίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.academia.edu/36658453/1883_Έτος_σταθμός_για_τη_νεοελληνική_πεζογραφία

Παρίσης, Ι. & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων(Α'Β'Γ' Γυμνασίου- Α'Β'Γ' Λυκείου)*.Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Πολίτης, Λ. (1978). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. (1984). Ηθογραφία. *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς-Μπριτάννικα*, τ. 26. Αθήνα: , σ.219-221. Ανακτήθηκε 15 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.scribd.com/document/21743524/H-ηθογραφία-στην-Ελλάδα>

Σαχίνης, Α. (1958). Η Φόνισσα του Παπαδιαμάντη «Σχέδιο Ερμηνείας», *Νέα Εστία*, τ. 63, σ. 21-23.

Σαχίνης, Α. (1991). *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Σωφρόνη, Α. (2022). *Θρησκεία, Φύση και Γυναίκα. Η θέση και ο λειτουργικός τους ρόλος στο έργο του Παπαδιαμάντη* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σ. 20-22, 24. Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/171365>

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

- Τερζάκης, Α. (1941, Δεκέμβριος). Οι επιδράσεις. *Νέα Εστία*, τ.55. Αθήνα: Περιοδικά
- Τριανταφυλλόπουλος, Ν.Δ (1982). *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα, Τόμος δεύτερος*. Αθήνα: Δόμος, σ.89-94, 153-168. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου, 2024, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.org/works/58-narration/199-02-04-h-teleytaia-baptistikh-1888>
- Τριανταφυλλόπουλος, Ν.Δ (1984). *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα, Τόμος τρίτος*. Αθήνα: Δόμος, σ.305-314, 405-420. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου, 2024, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.org/works/58-narration/322-03-31-h-farmakolytria-1900>
- Τριανταφυλλόπουλος, Ν.Δ (1985). *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα, Τόμος τέταρτος*. Αθήνα: Δόμος, σ. 51-55. Ανακτήθηκε 3 Μαΐου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.org/works/58-narration/354-04-05-h-aposwstra-1905>
- Τσικές, Μ. (2020). *Ο έρωτας στα λογοτεχνικά κείμενα του Παπαδιαμάντη. Φιλοσοφικές και Φιλολογικές Διαστάσεις* (Διπλωματική Εργασία). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, σ. 28. Ανακτήθηκε 20 Οκτωβρίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://ikee.lib.auth.gr/record/326331/files/GRI-2021-29571.pdf>
- Φραγκούλας, Ι. Ν. (1978). *Α' Ιστορία της Σκιάθου*, Σκιαθίτικα. Αθήνα: Εκδόσεις Ιωλκός, σ. 259-263. Ανακτήθηκε 7 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/vivlia>
- Χατζηγεωργιάδης, Π. (2019). «Φόνισσα». *Μια διαχρονική ηθογραφία*. Ανακτήθηκε 8 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.huffingtonpost.gr/entry/fonissamia-diachronike-ethoyrafia_gr_5e0a9f9fe4b0843d360b101f
- Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, Ν. & Αργυριάδη, Μ. (1996). *Εθιμα του Πάσχα*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη-Εκπαιδευτικά Προγράμματα. Ανακτήθηκε στις 4 Μαρτίου, 2023, από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://blogs.sch.gr/3dimmosch/files/2020/04/Easter002ΜΟΥΣΕΙΟ-ΜΠΕΝΑΚΗ.pdf>

Ράμμου Ιωάννα

Η ηθογραφία στην πεζογραφία του 1880 στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Η γυναίκα και ο κοινωνικός της ρόλος σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.